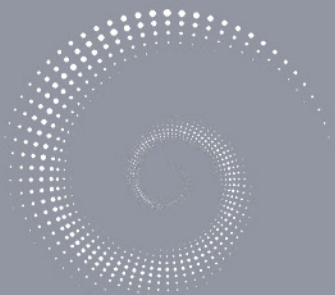

ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Ερμηνεία κατ' άρθρο

Άρθρο 55

ΘΑΝΑΣΗΣ ΞΗΡΟΣ

Ηλεκτρονική έκδοση

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΣΠ. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ, Ξ. ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, Γ. ΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Οκτώβριος 2023

ΣΥΝΤΑΓΜΑ
WATCH.GR

Άρθρο 55

1. Για να εκλεγεί κανείς βουλευτής απαιτείται να είναι Έλληνας πολίτης, να έχει τη νόμιμη ικανότητα να εκλέγει και να έχει συμπληρώσει το εικοστό πέμπτο έτος της ηλικίας του κατά την ημέρα της εκλογής.
2. Βουλευτής που στερήθηκε κάποιο από τα παραπάνω προσόντα εκπίπτει αυτοδικαίως από το βουλευτικό αξίωμα.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΞΗΡΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανθόπουλος Χ., *Εκλογικά συστήματα και συνταγματικές δεσμεύσεις. Μια συγκριτική ανάλυση μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας*, Συγκριτικό Συνταγματικό Δίκαιο -2, 2016· Βαμβέτσος Α., *Το κύρος των βουλευτικών εκλογών*, Νέον Δίκαιον 12/1956· Βενιζέλος Ε., *Η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων ως λόγος έκπτωσης από το βουλευτικό αξίωμα και η δικαιοδοσία του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου (άρθρο 100 Σ.) (γνωμοδότηση)*, ΤοΣ 4/1992· Idem, *Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου*, 2021· Δερβιτσιώτης Α., *Η στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων λόγος αυτοδίκαιης έκπτωσης από το βουλευτικό αξίωμα*, ΕΔΔΔΔ 4/2013· Μαυριάς Κ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, 6^η έκδ., 2021· Μπέσυλα-Μακρίδου Ε., *Η έκπτωση των βουλευτών από το βουλευτικό αξίωμα*, 1993· Ξηρός Θ., *Ο έλεγχος των κωλυμάτων εκλογιμότητας κατά την ανακήρυξη στις βασικές εκλογικές περιφέρειες*, ΕΔΔΔΔ 4/2002· Idem, *Αρχηγός ή πρόεδρος πολιτικού κόμματος και πρώην πρωθυπουργός ως υποψήφιοι βουλευτές*, ΘΠΔΔ 1/2009· Idem, *Η διεύθυνση και η συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση. Η πρωτόδικη ποινική καταδίκη της ηγεσίας πολιτικού κόμματος και τα εκλογικά της επέκπεινα*, ΘΠΔΔ 12/2020· Παραράς Π., *Σύνταγμα 1975-Corpus, II, άρθρα 51-80. Κοινοβουλευτικό Δίκαιο*, 1985· Ράικος Αθ., *Δικονομικόν Εκλογικόν Δίκαιον*, 11^η έκδ., 1982· Idem, *Συνταγματικό Δίκαιο. Οργανωτικό Μέρος II*, 5^η έκδ., 2018· Σπυρόπουλος Φ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, Β' έκδ., 2020· Σωτηρέλης Γ., *Κωλύματα εκλογιμότητας και ασυμβίβαστα βουλευτών στο μεταίχμιο δύο συνταγματικών αναθεωρήσεων*, 2006· Τσάτσος Δ., *Συνταγματικό Δίκαιο. Τόμος Β', Οργάνωση και λειτουργία της Πολιτείας*, Β' έκδ., 1993· Χρυσόγονος Κ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, 3^η αναθ. έκδ., 2022.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Ιστορική διαμόρφωση και εξέλιξη των συνταγματικών ορισμών	5
1. Τα προϊσχύσαντα Συντάγματα	5
2. Το Σύνταγμα του 1975	6
3. Οι αναθεωρήσεις του ισχύοντος Συντάγματος	8
4. Άλλα Συντάγματα	10
II. Υπερεθνικό δίκαιο	11
1. Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης	11
Α. Το πρωτογενές δίκαιο	11
Β. Το παράγωγο δίκαιο	12
2. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	13
3. Άλλες διεθνείς συμβάσεις	14
III. Εθνικό δίκαιο	15
1. Ο εκλογικός νόμος	16
Α. Η κτήση του δικαιώματος του εκλέγεσθαι	16
Β. Οι υποψήφιοι	17
Γ. Οι συνδυασμοί	19
Δ. Οι προϋποθέσεις κατάρτισης συνδυασμών	20
2. Η νομοθεσία για τις Ευρωπαϊκές εκλογές	23
IV. Ο δικαστικός έλεγχος και η νομολογία	25
1. Γενικά	25
2. Κτήση και απώλεια προσόντος εκλογιμότητας	26
3. Ο μεμονωμένος υποψήφιος	27
4. Η υποψηφιότητα του αρχηγού ή του προέδρου	28
V. Η ερμηνεία της συνταγματικής διάταξης	28
1. Τα θετικά προσόντα εκλογιμότητας (παρ. 1)	29
2. Η αυτοδίκαιη έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα (παρ. 2)	31
VI. Ο αποκλεισμός από τις εκλογές	33
1. Η κατάρτιση συνδυασμών και το δικαίωμα πολιτικής συσσωμάτωσης	33
2. Οι εκλογικοί συνδυασμοί και οι υποψήφιοί τους	36
3. Οι προϋποθέσεις για την κατάρτιση συνδυασμού	38
4. Ο έλεγχος της συνδρομής τους	39
5. Η εφαρμογή της νέας διάταξης στις εκλογικές αναμετρήσεις του 2023	42
Α. Το «κόμμα Κασιδιάρη»	43
Β. Ο συνασπισμός ανεξάρτητων υποψηφίων	45
VII. Σκέψεις και προτάσεις συνταγματικής ή νομοθετικής πολιτικής	48
1. Η ηλικία εκλογιμότητας	48
2. Η πρόταση υποψηφίων στις Ευρωπαϊκές εκλογές	49
3. Συνασπισμός συνεργαζόμενων πολιτικών κομμάτων και πολιτική κίνηση	50

I. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΟΡΙΣΜΩΝ

Από τη στιγμή που αποτελεί ισότιμη συνιστώσα του βασικού πολιτικού δικαιώματος, ήταν αναμενόμενο ο συνταγματικός νομοθέτης να επιδείξει ιδιαίτερη μέριμνα για το δικαίωμα του εκλέγεσθαι. Σε όλα τα Συντάγματα και τα «συνταγματικά» κείμενα απαντώνται σχετικοί ορισμοί με ταυτόχρονα θετικό και αρνητικό περιεχόμενο. Το ενδιαφέρον εντοπίζεται εν πρώτοις στον καθορισμό των θετικών προσόντων για την ένταξη στην κατηγορία των εκλόγιμων. Οι σχετικοί ορισμοί περιέχονταν αποκλειστικά σε ένα άρθρο και, κατά κανόνα, περιορίζονται σε όσα πρέπει να διαθέτει ο φορέας του δικαιώματος. Δεν παραλείπονται πάντως και οι ούτως ή άλλως αυτονόητες συνέπειες σε περίπτωση που στερηθεί κάποια από τα καθορισμένα (θετικά προσόντα)¹.

1. Τα προϊσχύσαντα Συντάγματα

Στο Σύνταγμα του 1844, για να εκλεγεί κάποιος βουλευτής απαιτείται σωρευτικά να είναι Έλληνας πολίτης, εγκατεστημένος στην Ελλάδα, να απολαμβάνει τα αστικά και τα πολιτικά δικαιώματα, να έχει συμπληρώσει το τριακοστό έτος της ηλικίας του και να πληροί τα προς τούτο καθορισμένα στον νόμο των εκλογών προσόντα (άρθρο 63). Οι εν λόγω απαιτήσεις θα παραμείνουν και στο Σύνταγμα του 1864 και προβλέπεται, επιπλέον, ότι ο υποψήφιος πρέπει να είναι πολίτης εκ της επαρχίας όπου εκλέγεται ή να είναι εγκατεστημένος σε αυτή προ δύο τουλάχιστον ετών και να απολαμβάνει, επίσης από διετίας, τα αστικά και τα πολιτικά δικαιώματα (άρθρο 70). Στο ταυτόριθμο άρθρο του Συντάγματος του 1911 οι σχετικοί ορισμοί «εξοικονομούνται» και η υιοθετούμενη διατύπωσή τους θα χρησιμεύσει, κατά βάση, ως υπόδειγμα για τις επιλογές του μελλοντικού συνταγματικού νομοθέτη. Η ιδιότητα του Έλληνα πολίτη παραμένει το πρώτο και σταθερό ζητούμενο, η ηλικία εκλογιμότητας μειώνεται στα είκοσι πέντε (25) έτη και ως τρίτο προσόν ορίζεται η ικανότητα του εκλέγειν. Εξάλλου, με το νέο, δεύτερο, εδάφιο του άρθρου 70 εισάγεται, κατά πρώτον, ειδική πρόβλεψη για τις έννομες συνέπειες της στέρσης, δηλαδή της απώλειας, κάποιου από τα παραπάνω· επιφέρει την αυτοδίκαιη έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα και σε περίπτωση αμφισβήτησης αποφασίζει η Βουλή που λειτουργεί ως Εκλογοδικείο. Στο ταυτόριθμο, επίσης, άρθρο του Συντάγματος του 1952 επαναλαμβάνονται επί λέξει οι ήδη γνωστοί ορισμοί², το ίδιο συμβαίνει στα Συντάγματα του 1925 (άρθρο 38) και του 1927 (άρθρο 39).

¹ Για τις σχετικές διατάξεις στα προϊσχύσαντα Συντάγματα ή «συνταγματικά» κείμενα, βλ. Ν. Καλτσόγια-Τουρναβίτη, *Το Σύνταγμα του 1975/1986/2001. Αντιστοιχίες-Συγγένειες-Αποκλίσεις από το Σύνταγμα του 1822 μέχρι το Σύνταγμα του 1975/1986*, (Πρόλογος: Α. Μανιτάκης), 2002, σελ. 217 επ.

² Το άρθρο 70 συμπληρώνει ερμηνευτική δήλωση με την οποία παρέχεται εξουσιοδότηση στον

- 3 Διαφοροποίηση από τη λιτή και σταθερά επαναλαμβανόμενη διατύπωση των προσόντων εκλογιμότητας εντοπίζεται στα «συνταγματικά» κείμενα του 1968 και το 1973 (άρθρο 61). Προβλέπεται, εν πρώτοις, και πέραν των ήδη γνωστών η εγγραφή στους εκλογικούς καταλόγους και η κτήση, τουλάχιστον, απολυτηρίου μέσης, γενικής ή επαγγελματικής, εκπαίδευσης, ενώ η ηλικία εκλογιμότητας απαιτείται να έχει συμπληρωθεί την ημέρα της εκλογής, δηλαδή της ψηφοφορίας (παρ. 1). Αν και θα μπορούσαν να ενταχθούν, συστηματικά και λειτουργικά, στα κωλύματα εκλογιμότητας, δεν είναι τέτοια και κατοχυρώνονται σε ειδικό άρθρο όσα περιλαμβάνονται στην παρ. 2. Συγκεκριμένα, ορίζεται ότι δεν επιτρέπεται να ανακηρυχθεί υποψήφιος και να εκλεγεί βουλευτής, μεταξύ άλλων, όποιος δεν έχει αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια με τη γέννησή του, εξαιρουμένης της περίπτωσης προσάρτησης εδάφους (περίπτ. α΄), ο πολιτογραφηθείς και αυτός που την απέκτησε με γάμο πριν παρέλθει δεκαετία (περίπτ. β΄), και ο στερηθείς με αμετάκλητη καταδίκη τα πολιτικά του δικαιώματα για διπλάσιο του επιβληθέντος χρόνου (περίπτ. δ΄). Η στέρηση κάποιου από τα παραπάνω προσόντα επιφέρει την αυτοδίκαιη έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα και επί αμφισβητήσεων αποφασίζει το Συνταγματικό Δικαστήριο (παρ. 3). Κανείς δεν εκλέγεται βουλευτής για τέσσερις συνεχείς βουλευτικές περιόδους, με την εξαίρεση των διατελεσάντων κοινοβουλευτικών πρωθυπουργών και των αρχηγών των αναγνωρισμένων κομμάτων (παρ. 4), ούτε υποβάλλει υποψηφιότητα στις αμέσως επόμενες εκλογές, ακόμη και εάν παραιτηθεί πριν από τη λήξη της βουλευτικής περιόδου, μέλος της κυβέρνησης, με την εξαίρεση του Πρωθυπουργού και των Αντιπροέδρων της (παρ. 5), ούτε να εκλεγεί ή να διορισθεί βουλευτής μέλος της οικογένειας που βασίλευσε στην Ελλάδα (παρ. 6)³.

2. Το Σύνταγμα του 1975

- 4 Στο Κυβερνητικό Σχέδιο Συντάγματος οι τρεις παράγραφοι του άρθρου 55 επαναλαμβάνουν, κατά βάση, όσα και οι αντίστοιχες στα «συνταγματικά» κείμενα του 1968 και του 1973. Για να εκλεγεί κάποιος βουλευτής απαιτείται, σωρευτικά, να είναι Έλληνας πολίτης, να έχει συμπληρώσει την ημέρα της εκλογής το εικοστό πέμπτο έτος της ηλικίας του, να

κοινό νομοθέτη να ορίσει τα ζητήματα της άσκησης από τις γυναίκες του δικαιώματος του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι. Στην πρόταση αναθεώρησης του Συντάγματος του 1952, γνωστότερη ως «βαθεία τομή», περιλαμβάνονταν και η ίδρυση Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου (άρθρο 98α), στο οποίο ανατίθετο η επίλυση των αμφισβητήσεων του άρθρου 70. Γι' αυτό προτάθηκε να αντικαταστήσει τη Βουλή που ασκούσε τη σχετική αρμοδιότητα. Για την πρόταση, βλ. Ινστιτούτο Ελληνικής Συνταγματικής Ιστορίας και Συνταγματικής Επιστήμης, *Σχέδιον αναθεωρήσεως του Συντάγματος [1963]*, (Πρόλογος: Κ. Γεωργόπουλος), 1997, σελ. 35.

³ Η παρ. 6 περιλήφθηκε, κατά πρώτον, στο «συνταγματικό» κείμενο του 1973.

διαθέτει την ικανότητα να εκλέγει και να είναι εγγεγραμμένος σε εκλογικό κατάλογο (παρ. 1). Δεν μπορεί να ανακηρυχθεί υποψήφιος και να εκλεγεί βουλευτής εφ' όρου ζωής, όποιος στερείται, συνεπεία αμετάκλητης καταδίκης, τα προσόντα διορισμού σε τακτική δημόσια υπηρεσία, εκτός και εάν τύχει αποκατάστασης (παρ. 2). Τέλος, ο βουλευτής που στερείται κάποιο από τα παραπάνω προσόντα εκπίπτει αυτοδικαίως του αξιώματός του και, όταν εγερθούν αμφισβητήσεις, αποφασίζει το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο⁴.

Δέκα (10) τροπολογίες, προεχόντως μεμονωμένων βουλευτών, υποβλήθηκαν κατά την επεξεργασία του άρθρου 55 στη Β' Υποεπιτροπή της Επιτροπής του Συντάγματος. Το ενδιαφέρον τους εντοπίζεται στο σύνολο της ρυθμιζόμενης ύλης, ενώ σε ορισμένες επιδιώκεται η προσθήκη ορισμών που απαντώνται, κατά πρώτον, στα «συνταγματικά» κείμενα της δικτατορίας. Ζητήθηκε, μεταξύ άλλων, η απάλειψη της εγγραφής στους (γενικούς) εκλογικούς καταλόγους ως προσόντος εκλογιμότητας⁵, η «εξοικονόμηση»⁶ ή η διαγραφή της παρ. 2⁷ και η μείωση του ορίου εκλογιμότητας στα είκοσι ένα (21) έτη⁸. Υιοθετώντας ορισμένες από τις υποβληθείσες τροπολογίες, η Β' Υποεπιτροπή της Επιτροπής θα διαγράψει από την παρ. 1 την εγγραφή σε εκλογικό κατάλογο και θα διατυπώσει, κατά τρόπο αρνητικό, το προσόν της κτήσης της ικανότητας του εκλέγειν, απαιτώντας ο εκλεγείς να μην έχει στερηθεί τα πολιτικά του δικαιώματα, θα απαλείψει την παρ. 2 και θα «εξοικονομήσει» την παρ. 3 με τη διατήρηση μόνον του εδαφ. α'⁹.

Δηλαδή δεν κατοχυρώνεται η αρμοδιότητα του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου να επιλαμβάνεται όσων αμφισβητήσεων ανακύπτουν από την αυτοδίκαιη έκπτωση βουλευτών που στερούνται προσόν εκλογιμότητας¹⁰. Κατά την επεξεργασία του άρθρου

⁴ Βλ. Βουλή των Ελλήνων, Ε' Αναθεωρητική, Σύνταγμα 1975, Διάταξις κατ' άρθρον επισήμων σχεδίων-τροπολογιών ψηφισθέντος τελικού κειμένου, 1976, σελ. 304 επ.

⁵ Από τον Γ. Β. Μαγκάκη, τον Δ. Τσάτσο και τους Α. Κακλαμάνη, Ι. Σκουλαρίκη και Ι. Αλευρά, ό.π., σελ. 305, και από τους Ηλ. Ηλιού, Χ. Δρακόπουλο και Λ. Κύρκο, επαναλαμβάνοντας πρόταση του Αντισχεδίου της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς και του Κομμουνιστικού Κόμματος (Εσωτερικού), ό.π., σελ. 306.

⁶ Από τον Κ. Σερεπίσιο, ό.π., σελ. 304.

⁷ Από τον Ι. Σεργάκη, από τον Τ. Πλεύρη και τους Ηλ. Ηλιού, Χ. Δρακόπουλο και Λ. Κύρκο, επαναλαμβάνοντας πρόταση του Αντισχεδίου της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς και του Κομμουνιστικού Κόμματος (Εσωτερικού), ό.π., σελ. 305-306.

⁸ Από τον Κ. Αλαβάνο, ό.π., σελ. 305.

⁹ Για τη συζήτηση, βλ. Βουλή των Ελλήνων – Ε' Αναθεωρητική (Περίοδος Α' – Προεδρευόμενης Δημοκρατίας – Σύνοδος Α'), Πρακτικά των συνεδριάσεων των Υποεπιτροπών της επί του Συντάγματος 1975 Κοινοβουλευτικής Επιτροπής, 1975· Επίσημα Πρακτικά των συνεδριάσεων της Β' Υποεπιτροπής της Ειδικής Κοινοβουλευτικής επί του Συντάγματος Επιτροπής, Συνεδριάσεις 1, 22.01.1975, σελ. 337 επ.

¹⁰ Βλ. Ε' Αναθεωρητική, Διάταξις, ό.π., (σημ. 4), σελ. 306.

στην Ολομέλεια της Επιτροπής¹¹, το προσόν της μη στέρσης των πολιτικών δικαιωμάτων διατυπώνεται με θετικό περιεχόμενο, απαιτείται πλέον ο εκλόγιμος να έχει τη νόμιμη ικανότητα να εκλέγει. Προστέθηκε επίσης το απαλειφθέν από την Υποεπιτροπή εδάφ. της παρ. 3, με την αποδοχή τροπολογίας τριάντα δύο (32) κυβερνητικών βουλευτών¹², αλλά θα διαγραφεί εκ νέου στην Ολομέλεια της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής. Έτσι το άρθρο 55 ψηφίζεται και ενσωματώνεται στο κείμενο του Συντάγματος της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας με τη μορφή που είχε λάβει στην Ολομέλεια της Επιτροπής¹³.

3. Οι αναθεωρήσεις του ισχύοντος Συντάγματος

- 7 Προτάσεις για την τροποποίηση του άρθρου 55 Σ. απασχόλησαν κατά το παρελθόν τρεις φορές την αναθεωρητική διαδικασία. Το 1995 η Νέα Δημοκρατία ζήτησε τη συμπλήρωση της παρ. 2 με την κατοχύρωση ως νέου, δεύτερου, λόγου αυτοδίκαιης έκπτωσης από το βουλευτικό αξίωμα της *υπέρβαση του ανωτάτου ορίου των εκλογικών δαπανών*¹⁴. Στην έκθεσή της η επιτροπή προτείνει κατά πλειοψηφία τη μη αναθεώρηση της διάταξης, θεωρώντας την *«περιττή, γιατί η περίπτωση αυτή καλύπτεται από το άρθρο 58, σε συνδυασμό με το άρθρο 29 παρ. 2»*¹⁵. Η προκήρυξη των γενικών βουλευτικών εκλογών της 22^{ας} Σεπτεμβρίου 1996 διέκοψε βίαια την αναθεωρητική διαδικασία. Εκκινεί, εκ νέου, ένα περίπου έτος αργότερα, τον Ιούνιο του 1997. Η Νέα Δημοκρατία επανέρχεται με την ίδια ακριβώς πρόταση για τη συμπλήρωση της παρ. 2 του άρθρου 55 Σ.¹⁶, αλλά η τύχη της ήταν εξαρχής προδιαγεγραμμένη¹⁷. Η

¹¹ Ibidem. Για τη συζήτηση στην Ολομέλεια της Επιτροπής Αναθεώρησης, βλ. Βουλή των Ελλήνων – Ε΄ Αναθεωρητική (Περίοδος Α΄ – Σύνοδος Α΄), Επίσημα Εστενογραφημένα Πρακτικά της Ολομέλειας της Επιτροπής του Συντάγματος, 1975, Συνεδριάσεις 8^η, 25.02.1975, σελ. 98 επ.

¹² Επικαλούμενοι αφενός την ανάγκη ρητού καθορισμού του αρμόδιου οργάνου να αποφανθεί ως προς τη συνδρομή λόγου που συνεπάγεται την έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα και αφετέρου ότι σε παλαιότερα Συντάγματα επιλαμβάνονταν η Βουλή που λειτουργούσε ως Εκλογοδικείο. Βλ. Ε΄ Αναθεωρητική, Διάταξις, ό.π., (σημ. 4), σελ. 307.

¹³ Βουλή των Ελλήνων – Ε΄ Αναθεωρητική Βουλή (Περίοδος Α΄ – Προεδρευόμενης Δημοκρατίας – Σύνοδος Α΄), Πρακτικά των συνεδριάσεων της Βουλής επί των συζητήσεων του Συντάγματος 1975, 1975, Συνεδριάσεις ΞΔ΄, 03.04.1975, σελ. 153 επ.

¹⁴ Βλ. το σημείο 23 της πρότασης, σε Γ. Παπαδημητρίου, *Η αναθεώρηση του Συντάγματος. Εισαγωγή-Προτάσεις-Ευρετήρια*, 1995, σελ. 86.

¹⁵ Βλ. Γ. Σωτηρέλη/Θ. Ξηρό, *Η αναθεώρηση του Συντάγματος (1993-2001)*, 2001, σελ. 49.

¹⁶ Τούτη τη φορά στο σημείο 25 της πρότασής της. Γ. Παπαδημητρίου, *Η αναθεώρηση του Συντάγματος*, ό.π., σελ. 99.

¹⁷ Για τη συζήτηση στην Επιτροπή και την Ολομέλεια της προτεινόμενης Βουλής, βλ. Βουλή των Ελλήνων, Πρακτικά των συνεδριάσεων της Ειδικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Αναθεώρησης του Συντάγματος και της Ολομέλειας της Βουλής επί των προτάσεων αναθεώρησης διατάξεων του

οικεία επιτροπή στην έκθεσή της θα προτείνει κατά πλειοψηφία τη μη αναθεώρησή της με μια μικρή πάντως διαφοροποίηση στην αιτιολόγηση. Χαρακτηρίζεται και πάλι περιττή, τούτη όμως τη φορά «γιατί η περίπτωση αυτή καλύπτεται από το άρθρο 58»¹⁸. Η πρώτη ψηφοφορία στην προτεινόμενη Βουλή δεν έκρυβε εκπλήξεις και το αποτέλεσμά της σηματοδοτεί το οριστικό τέλος της πρωτοβουλίας¹⁹.

Εξάλλου, στην τρίτη αναθεώρηση του Συντάγματος το ενδιαφέρον εντοπίζεται στην ηλικία εκλογιμότητας. Δηλαδή, στην παρ. 1 του άρθρου 55. Το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα πρότεινε τη μείωσή του από το εικοστό πέμπτο στο εικοστό πρώτο έτος της ηλικίας, δίχως καμία μεταβολή στο χρονικό σημείο συμπλήρωσής του, το οποίο εξακολουθεί να συμπίπτει με την ημέρα της ψηφοφορίας²⁰. Η πρωτοβουλία προβάλλεται ως εκδήλωση της εμπιστοσύνης του κόμματος στη νέα γενιά και της επιθυμίας να ενισχυθεί η συμμετοχή της στα κοινά, θεωρείται δε «κρίσιμη για το πολιτικό μας σύστημα την καλλιέργεια της δημοκρατικής της συνείδησης». Η αποχώρηση της αξιωματικής αντιπολίτευσης από τις εργασίες της οικείας επιτροπής και τη συνέχιση της αναθεωρητικής διαδικασίας καθόρισε, δεσμευτικά, την τύχη του συγκεκριμένου σημείου της και, εντέλει, της πρότασης²¹. Η επιτροπή στην έκθεσή της προτείνει, κατά πλειοψηφία, τη μη αναθεώρηση της διάταξης²² και στην πρώτη ψηφοφορία ενώπιον της Ολομέλειας της προτεινόμενης Βουλής, απόντων των βουλευτών του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος, δεν θα ψηφιστεί την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών²³ και, μοιραία, θα απορριφθεί²⁴.

Την πρόσφατη και τελευταία, δηλαδή την τέταρτη, αναθεώρηση του Συντάγματος

Συντάγματος, 1998, Συνεδρίαση της 13.01.1998, σελ. 233 επ. και Συνεδρίαση της 20.01.1998, σελ. 251 επ., καθώς επίσης Συνεδρίαση της 14.05.1998, σελ. 779 επ. και Συνεδρίαση της 19.05.1998, σελ. 793 επ.

¹⁸ Γ. Σωτηρέλης/Θ. Ξηρός, *Η αναθεώρηση του Συντάγματος*, ό.π., (σημ. 15), σελ. 159.

¹⁹ Την πρόταση για τη συμπλήρωση της παρ. 2 του άρθρου 55 Σ. υπερψήφισαν εκατόν έξι (106) βουλευτές, την καταψήφισαν εκατόν εβδομήντα επτά (177) και ένας (1) δηλώνει «παρών» (ό.π., σελ. 172). Έτσι, δεν θα απασχολήσει τη δεύτερη ψηφοφορία.

²⁰ Βλ. Γ. Παπαδημητρίου, *Η τέταρτη αναθεώρηση του Συντάγματος*, 2006, σελ. 80.

²¹ Για τη συζήτηση στην Επιτροπή Αναθεώρησης, Βουλή των Ελλήνων, Πρακτικά Επιτροπής Αναθεώρησης του Συντάγματος, ΙΑ΄ Περίοδος (Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας) – Σύνοδος Γ΄, Συνεδρίαση Θ΄, 08.11.2006, σελ. 125 επ.

²² Βλ. Βουλή των Ελλήνων, Περίοδος ΙΑ΄ – Σύνοδος Γ΄, Έκθεση της Επιτροπής Αναθεώρησης, σελ. 304.

²³ Την τροποποίηση της παρ. 1 του άρθρου 55 Σ., όπως προτάθηκε από το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα, υπερψήφισαν εκατόν σαράντα επτά (147) βουλευτές, την καταψήφισαν είκοσι δύο (22) και δύο (2) δήλωσαν «παρών». Βλ. Βουλή των Ελλήνων, Συνεδρίαση ΠΔ΄, 22.02.2007, σελ. 4958 επ.

²⁴ Για τη συζήτηση που προηγήθηκε της ψηφοφορίας, βλ. Βουλή των Ελλήνων, Πρακτικά Βουλής, ΙΑ΄ Περίοδος-Σύνοδος Γ΄, Συνεδρίαση ΠΔ΄, 22.02.2007, σελ. 4958 επ.

το 2019 απασχόλησε στην πρώτη φάση της το άρθρο 55 Σ. Οι Ανεξάρτητοι Έλληνες πρότειναν τη σημειακή συμπλήρωση των παρ. 1 και 2, προκειμένου να περιληφθούν στη ρυθμιζόμενη ύλη του οι βουλευτές-σύμβουλοι, εξομοιούμενοι με τους βουλευτές, και την προσθήκη νέας παρ. 3²⁵. Σε αυτήν περιλήφθηκε η απαγόρευση της επανεκλογής του ίδιου προσώπου, με την εξαίρεση των αρχηγών κομμάτων και για όσο χρόνο φέρουν αυτή την ιδιότητα, στο βουλευτικό αξίωμα για περισσότερες από τρεις συνεχόμενες και πλήρεις θητείες, με την τελευταία να παρατείνεται έως τη λήξη της. Η περιορισμένη κοινοβουλευτική δύναμη του εταίρου στη δικομματική κυβέρνηση συνεργασίας δεν θα επιτρέψει η πρότασή του να υπογραφεί από τον συνταγματικά καθορισμένο ελάχιστο αριθμό βουλευτών. Υποβλήθηκε λοιπόν απαραδέκτως και, γι' αυτό, δεν συζητήθηκε στην επιτροπή αναθεώρησης²⁶.

4. Άλλα Συντάγματα

- 10 Το δικαίωμα του εκλέγεσθαι κατοχυρώνεται κατά κανόνα συνταγματικά και η σχετική ρύθμιση ορίζει κατά προτεραιότητα τους φορείς του. Τούτο δεν αποκλείεται πάντως να ανατεθεί με διάταξη αυξημένης τυπικής ισχύος στον κοινό νομοθέτη. Ενεργώντας στο πλαίσιο παρασχεθείσας εξουσιοδότησης, οργανώνει συνθήως την άσκηση του βασικού πολιτικού δικαιώματος, μπορεί όμως και να καθορίζει, έστω κατ' εξαίρεση, τους φορείς του. Αμφότερες οι επιλογές απαντώνται στα Συντάγματα κρατών της ηπειρωτικής Ευρώπης.
- 11 Στο Γαλλικό (Σύνταγμα) προβλέπεται ότι ο οργανικός νόμος καθορίζει, μεταξύ των άλλων, τα προσόντα εκλογιμότητας αλλά και το καθεστώς των κωλυμάτων και των ασυμβιβάστων (άρθρο 25 εδάφ. α΄). Αντιθέτως, στο Σύνταγμα του Βελγίου ορίζονται ρητά και περιοριστικά τα προσόντα εκλογιμότητας (άρθρο 50 εδάφ. α΄) και μάλιστα με επιλογές που στο μεγαλύτερο μέρος τους περιλήφθηκαν στον Κυβερνητικό Σχέδιο του 1974. Συγκεκριμένα, ο εκλόγιμος πρέπει να έχει τη βελγική ιθαγένεια από τη γέννησή του ή με (μεγάλη) πολιτογράφηση, να απολαμβάνει ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, να έχει συμπληρώσει τη ηλικία των είκοσι πέντε (25) ετών και να είναι κάτοικος της χώρας. Προβλέπεται, επίσης, ότι δεν μπορεί να ζητηθεί, προφανώς νομοθετικά, άλλη προϋπόθεση, ακριβέστερα άλλο προσόν (άρθρο 50 εδ. β΄).
- 12 Εκλόγιμος στη Γερμανία είναι όποιος φθάνει στην ηλικία ενηλικίωσης (άρθρο 38

²⁵ Βλ. Γ. Σωτηρέλη/Θ. Ξηρό, *Η τέταρτη αναθεώρηση του Συντάγματος, (2014-2019)*, 2020, σελ. 167 και 189.

²⁶ *Ibidem*, σελ. 311. Βλ. επίσης Βουλή των Ελλήνων, Περίοδος ΙΖ΄ – Σύνοδος Α΄, Έκθεση Επιτροπής Αναθεώρησης το Συντάγματος, 2019, σελ. 294.

παρ. 2 πρότ. 1) και οι λεπτομέρειες καθορίζονται στον νόμο (άρθρο 38 παρ. 3). Η συμπλήρωση του εικοστού πέμπτου έτους της ηλικίας είναι η μοναδική προϋπόθεση για να καταστούν εκλόγιμοι στην Ιταλία οι εκλογείς (άρθρο 56 εδάφ. γ'), δηλαδή όλοι οι ενήλικοι πολίτες (άρθρο 48 εδ. β') με την εξαίρεση όσων συντρέχει στο πρόσωπό τους κάποιο από τα καθορισμένα αρνητικά προσόντα (άρθρο 48 εδάφ. γ'). Το Ισπανικό Σύνταγμα ορίζει ότι εκλόγιμοι, όπως και εκλογείς, είναι όλοι όσοι έχουν την ιθαγένεια της χώρας και ασκούν πλήρως τα πολιτικά τους δικαιώματα (άρθρο 68 παρ. 5 εδάφ. α'). Ανατίθεται επίσης στον νομοθέτη να καθορίσει και άλλους λόγους μη εκλογιμότητας, πέραν εκείνων που προβλέπονται ρητά (άρθρο 70). Τη στερούνται, μεταξύ άλλων, τα μέλη του Συνταγματικού Δικαστηρίου και οι ανώτατοι λειτουργοί της κρατικής διοίκησης, εξαιρουμένων των μελών της κυβέρνησης. Τέλος, στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής εκλόγιμος στη Βουλή των Αντιπροσώπων είναι όποιος έχει συμπληρώσει το εικοστό πέμπτο της ηλικίας του, είναι πολίτης της χώρας επί επταετία και κατοικεί, κατά τον χρόνο της εκλογής, στην Πολιτεία που θα εκλεγεί (Άρθρο Πρώτο, Τμήμα II, 2), ενώ για τη Γερουσία απαιτούνται, πέραν της κατοικίας, ηλικία τριάντα ετών και, αντίστοιχα, εννέα έτη (Άρθρο Πρώτο, Τμήμα III, 3).

II. ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Κανόνες που διέπουν τη ρυθμιζόμενη στο άρθρο 55 Σ. ύλη περιλαμβάνονται και σε κείμενα διεθνών, κατά κανόνα πολυμερών, συμβάσεων. Κατοχυρώνουν γενικές, κατά βάση κατευθυντήριες, αρχές, οι οποίες συνήθως διαθέτουν ήδη τη ρητή αναφορά τους στο Σύνταγμα. Από τη στιγμή που κυρωθούν σύμφωνα με τη συνταγματικά καθορισμένη διαδικασία απολαμβάνουν υπερνομοθετική ισχύ. 13

1. Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στο πρωτογενές δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απαντώνται κανόνες για την εκλογιμότητα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Οι σχετικοί ορισμοί εξειδικεύονται στο παράγωγο, άλλως το δευτερογενές, δίκαιό της. Η εισαγωγή τους στην έννομη τάξη μας, προνομιακά, με τον οργανικό νόμο για τις Ευρωπαϊκές εκλογές. 14

A. Το πρωτογενές δίκαιο

Στο πρωτογενές δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως περιέχεται στη Συνθήκη για τη Λειτουργία της (ΣΛΕΕ), απαντώνται ρυθμίσεις για το δικαίωμα του εκλέγεσθαι στις Ευρωπαϊκές και τις αυτοδιοικητικές εκλογές. Φορείς του είναι οι πολίτες της, δηλαδή όσοι κατέχουν την Ευρωπαϊκή ιθαγένεια και το ασκούν στο κράτος μέλος όπου 15

κατοικούν, υπό τους ίδιους ακριβώς όρους με τους γηγενείς (άρθρα 20 παρ. 2 περίπτ. β'). Η οργάνωσή του τελεί πάντως υπό την επιφύλαξη λεπτομερέστερων διατάξεων που θεσπίζει, διαβουλευόμενο με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και με απαίτηση ομοφωνίας στο πλαίσιο *ειδικής νομοθετικής διαδικασίας*: επιτρέπονται παρεκκλίσεις όταν τις δικαιολογούν ειδικά εθνικά προβλήματα (άρθρο 22 παρ. 1 και 2)²⁷. Ρυθμίσεις με το ίδιο κατά βάση περιεχόμενο περιέχονται στα άρθρα 39 για τις Ευρωπαϊκές και 40 για τις αυτοδιοικητικές εκλογές του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, ο οποίος αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της Συνθήκης.

Β. Το παράγωγο δίκαιο

- 16 Στην βασική Οδηγία 93/109/ΕΚ του Συμβουλίου της 6^{ης} Δεκεμβρίου 1996²⁸ καθορίστηκαν οι λεπτομέρειες άσκησης του δικαιώματος του εκλέγεσθαι στις εκλογές Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου από τους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που κατοικούν σε κράτος μέλος της, του οποίου δεν είναι πολίτες. Υπό την επιφύλαξη των ειδικών προϋποθέσεων, προφανώς των εθνικών, για τη διάρκεια κατοικίας σε ορισμένη εκλογική περιφέρεια ή σε δήμο/κοινότητα (άρθρο 5 πρότ. 2), αν η εκλογιμότητα στο κράτος καταγωγής τους απαιτεί τη συμπλήρωση ελάχιστου χρονικού διαστήματος σε εκλογική του περιφέρεια, λογίζεται ότι οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανταποκρίνονται στην απαίτηση όταν έχουν κατοικήσει αντίστοιχο χρόνο σε άλλο κράτος μέλος (άρθρο 5 πρότ. 1). Αποκλείονται της άσκησης του δικαιώματος όσοι έχουν εκπέσει δυνάμει ατομικής απόφασης αστικού ή ποινικού δικαίου στο κράτος μέλος της καταγωγής ή της κατοικίας τους (άρθρο 6 παρ. 1), προς απόδειξη της μη έκπτωσης ο ενδιαφερόμενος προσκομίζει σχετική βεβαίωση, άλλως η υποψηφιότητά του κηρύσσεται απαράδεκτη (άρθρο 6 παρ. 2 σε συνδυασμό με την παρ. 2 του άρθρου 10).
- 17 Για την κατάθεση δήλωσης υποψηφιότητας ο πολίτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πέραν της εγγραφής του στους εκλογικούς καταλόγους (άρθρο 9 παρ. 2)²⁹, προσκομίζει όσα δικαιολογητικά ζητούνται και από τον πολίτη τους κράτους μέλους της κατοικίας του και υπεύθυνη δήλωση, στην οποία προσδιορίζονται η ιθαγένεια και η διεύθυνση κατοικίας, ενδεχομένως ο εκλογικός κατάλογος εγγραφής του στο κράτος μέλος της καταγωγής του, καθώς επίσης δηλώνεται ότι δεν είναι συγχρόνως υποψήφιος στις Ευρωπαϊκές εκλογές και σε άλλο κράτος μέλος (άρθρο 10 παρ. 1) και, εφόσον ζητηθούν, ισχύον αποδεικτικό ταυτότητας ή δήλωση της ημερομηνίας

²⁷ Βλ. αμέσως παρακάτω.

²⁸ L 329/34 της 30.12.1993.

²⁹ Βλ. παραπάνω την ερμηνεία του άρθρου 51, III.1.A.

κτήσης της ιθαγένειας κράτους μέλους (άρθρο 10 παρ. 3). Το κράτος μέλος της κατοικίας υποχρεούται να ενημερώνει εγκαίρως και με την προσήκουσα μορφή τους εκλόγιμους για τους όρους και τις προϋποθέσεις συμμετοχής τους στις εκλογές (άρθρο 12) και για το παραδεκτό της υποψηφιότητάς τους (άρθρο 11 παρ. 2), σε περίπτωση απόρριψης της υποψηφιότητάς του, ο ενδιαφερόμενος πολίτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να ασκήσει τα αντίστοιχα ένδικα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους οι ημεδαποί (άρθρο 11 παρ. 2).

Η βασική Οδηγία τροποποιήθηκε σημειακά με την όμοια 2013/1/ΕΕ του Συμβουλίου της 20^{ης} Δεκεμβρίου 2012³⁰. Συγκεκριμένα προβλέφθηκε ότι η απόφαση με την οποία επιβλήθηκε η στέρηση του δικαιώματος του εκλέγεσθαι πρέπει να είναι προσβλητή με ένδικα μέσα (άρθρο 1 παρ. 1 περίπτ. α΄, με την οποία συμπληρώθηκε η παρ. 1 του άρθρου 6 της Οδηγίας 93/109/ΕΚ). Ανατέθηκε επίσης στο κράτος μέλος της κατοικίας να εξακριβώνει ότι ο ενδιαφερόμενος πολίτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν έχει εκπέσει του δικαιώματος του εκλέγεσθαι (άρθρο 1 παρ. 1 περίπτ. β΄, με την οποία αντικαταστάθηκε η παρ. 2 του άρθρου 1 της Οδηγίας 93/109/ΕΕ) και οργανώνεται η επικοινωνία με το κράτος μέλος καταγωγής προκειμένου να υπάρξει η αναγκαία ενημέρωση, κατοχυρώνεται τεκμήριο υπέρ του ενδιαφερόμενου όταν δεν διατεθούν οι ζητηθείσες πληροφορίες, δίνεται η δυνατότητα λήψης των μέτρων που είτε θα αποτρέψουν υποψηφιότητα είτε δεν θα επιτρέψουν την εκλογή ή την ανάληψη των καθηκόντων και προβλέπεται ο ορισμός σημείου επαφής (άρθρο 1 παρ. 1 περίπτ. γ΄, με την οποία προστέθηκαν οι παρ. 3-5 στο άρθρο 6 της Οδηγίας 93/109/ΕΕ). Εξάλλου, συμπληρώνονται τα στοιχεία που προσδιορίζονται με την υπεύθυνη δήλωση με την προσθήκη της ημερομηνία και του τόπου γέννησης, καθώς επίσης της τελευταίας διεύθυνσης στο κράτος μέλος καταγωγής (άρθρο 1 παρ. 2 περίπτ. α΄, με την οποία αντικαταστάθηκε η περίπτ. α΄ της παρ. 1 του άρθρου 10 της Οδηγίας 93/109/ΕΕ) και βεβαιώνεται ότι δεν έχει εκπέσει του δικαιώματος με απόφαση δικαστικής ή διοικητικής αρχής υποκείμενης σε ένδικα μέσα (άρθρο 1 παρ. 2 περίπτ. β΄, με την οποία προστέθηκε περίπτ. δ΄ στην παρ. 1 του άρθρου 10 της Οδηγίας 93/109/ΕΕ), καταργούμενης της σχετικής πρόβλεψης στην παρ. 2 του άρθρου 10 της βασικής Οδηγίας.

2. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Με το άρθρο 3 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η οποία από την κύρωσή της³¹ έχει προσλάβει υπερνομοθε-

³⁰ L 26/27 της 26.01.2013.

³¹ Ακριβέστερα μετά την εκ νέου κύρωσή της με το ν.δ. 53/1974 (Α΄ 53).

τική ισχύ, επιβάλλεται στα *συμβαλλόμενα μέρη η υποχρέωση* να διοργανώνουν σε λογικά διαστήματα ελεύθερες και μυστικές εκλογές που επιτρέπουν την ελεύθερη έκφραση της λαϊκής θέλησης. Η ρύθμιση καταλαμβάνει κανονιστικά και το δικαίωμα του εκλέγεσθαι. Το ενδιαφέρον του Δικαστηρίου του Στρασβούργου δεν εντοπίζεται πάντως στους όρους και τις προϋποθέσεις για την κτήση του. Όπως γίνεται δεκτό από τη νομολογία του³², στα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζονται ευρέα περιθώρια, συναρτώμενων προς επικρατούσες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, κατά την επιλογή των όρων και των προϋποθέσεων, δηλαδή των θετικών προσόντων, εκλογιμότητας, αρκεί να εγγυώνται και σε κάθε περίπτωση να διασφαλίζουν την έκφραση της λαϊκής θέλησης σε ελεύθερες εκλογές που διενεργούνται περιοδικά και σε τακτά διαστήματα. Το δικαίωμα του εκλέγεσθαι πλήττεται με τη θέσπιση περιορισμών και ιδίως τη στέρησή του. Δηλαδή από τα κωλύματα εκλογιμότητας και τα κοινοβουλευτικά ασυμβίβαστα που εισάγονται και ισχύουν στην έννομη τάξη κάθε συμβαλλόμενου μέρους. Τα εν λόγω ζητήματα απασχολούν προνομιακά το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.³³ Πρόκειται όμως για ρυθμιζόμενη ύλη διακριτή, συστηματικά και θεματικά, εκείνης του εξεταζόμενου άρθρου.

3. Άλλες διεθνείς συμβάσεις

- 20 Η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου αναγνωρίζει σε καθένα το δικαίωμα να συμμετέχει στην κυβέρνηση της χώρας του και με αντιπροσώπους ελεύθερα εκλεγμένους (άρθρο 21 παρ. 1), ενώ ορίζει ότι η λαϊκή θέληση εκφράζεται με τακτικές ανόθευτες εκλογές που διεξάγονται με καθολική, ίση και μυστική ψηφοφορία ή με ισοδύναμες ελεύθερες εκλογικές διαδικασίες (άρθρο 21 παρ. 3). Εξάλλου, το Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα³⁴ κατοχυρώνει το δικαίωμα και τη δυνατότητα κάθε πολίτη, χωρίς καμία διάκριση και δίχως υπέρμετρους περιορισμούς, να εκλέγει τους εκπροσώπους του κατά τη διάρκεια εκλογών περιοδικών, τίμιων, με καθολική, ίση και μυστική ψηφοφορία που εξασφαλίζουν την

³² Βλ. Αλ. Μαντζούτσο, *Πολιτικά δικαιώματα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, 2009, σελ. 74 επ.· Ηλ. Καστανά, στον τόμο: *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, σελ. 840 επ.· και Χ. Ανθόπουλο, *Εκλογικά συστήματα και συνταγματικές δεσμεύσεις. Μια συγκριτική ανάλυση μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας*, 2016, ό.π., σελ. 101 επ.

³³ Βλ. Ηλ. Καστανά, στον τόμο: *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, ό.π. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει ήδη επιληφθεί σε δύο υποθέσεις με Ελληνικό ενδιαφέρον, εκδίδοντας τις αποφάσεις του *Γείτονας κατά Ελλάδος* (με αντικείμενο της διαφοράς κώλυμα εκλογιμότητας) και *Λυκουρέζος κατά Ελλάδος* (με αντικείμενο της διαφοράς τη συνταγματική κατοχύρωση του επαγγελματικού ασυμβίβαστου). Το κείμενο των αποφάσεων είναι αναρτημένο στο [link](#).

³⁴ Κυρώθηκε με το πρώτο άρθρο του ν. 2462/1997 (Α΄ 25).

ελεύθερη έκφραση της βούλησής του (άρθρο 25 παρ. 1 περίπτ. β'). Στη Σύμβαση για την κατάργηση κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων³⁵, τα κράτη μέλη αναλαμβάνουν την υποχρέωση μεταξύ άλλων να εγγυώνται αδιακρίτως στον καθένα την απόλαυση πολιτικών δικαιωμάτων και ιδίως του δικαιώματος του εκλέγειν με καθολική και ίση ψηφοφορία (άρθρο 5 περίπτ. γ').

Οι αναφορές, κατά περίπτωση, σε ελεύθερα εκλεγμένους αντιπροσώπους, σε ελεύθερες εκλογικές διαδικασίες, σε εκλογές που εξασφαλίζουν την ελεύθερη έκφραση της βούλησης του πολίτη και στην εν γένει απόλαυση πολιτικών δικαιωμάτων επιτρέπουν να συναχθεί ερμηνευτικά η άποψη ότι, καταρχήν, καταλαμβάνουν ερμηνευτικά και το δικαίωμα του εκλέγεσθαι. Όπως δέχεται και το Δικαστήριο του Στρασβούργου, όχι στο σύνολό του, αλλά κατά το μέρος του το σχετικό με τα κωλύματα εκλογιμότητας και τα κοινοβουλευτικά ασυμβίβαστα. Έτσι, δεν φαίνεται να συνεχονται με τα θετικά προσόντα εκλογιμότητας. Δηλαδή τη ρυθμιζόμενη στο άρθρο 55 Σ. ύλη. Επισημαίνεται ότι οι παραπάνω συμβάσεις έχουν επικυρωθεί σύμφωνα με τα οριζόμενα στην παρ. 1 του άρθρου 28 Σ. και αποτελούν, γι' αυτό, αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού (εθνικού) δικαίου. Όπως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, διαθέτουν μεν υποσυνταγματική ισχύ, υπέρκεινται όμως κάθε σχετικής διάταξης νόμου. Έτσι, η εισαγωγή τους στην έννομη τάξη μας δεν εισφέρει ουσιωδώς και πάντως πρωτογενή προστιθέμενη αξία, αλλά η νομική τους επενέργεια έχει τη μορφή γενικών κατευθυντηρίων αρχών.

21

II. ΕΘΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Η ρυθμιζόμενη στο άρθρο 55 Σ. ύλη εντοπίζεται αποκλειστικά στα *θετικά προσόντα εκλογιμότητας*. Δηλαδή σε όσα ο πολίτης πρέπει να διαθέτει και, υπό αρνητική διατύπωση, να μην έχει στερηθεί προκειμένου να είναι φορέας του δικαιώματος του εκλέγεσθαι στις γενικές βουλευτικές εκλογές. Οι συνταγματικοί ορισμοί επαναλαμβάνονται κατά βάση στην εκλογική νομοθεσία, στις διατάξεις της οργανώνεται επίσης η άσκηση του παθητικού εκλογικού δικαιώματος. Εξάλλου, ρυθμίσεις του παράγωγου δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν ενσωματωθεί νομοθετικά στο εθνικό δίκαιο και διέπουν τις εκλογές για την ανάδειξη των εκπροσώπων της χώρας μας στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

22

³⁵ Κυρώθηκε με το άρθρο μόνον του ν.δ. 494/1970 (Α' 77).

1. Ο εκλογικός νόμος

- 23 Τα προσόντα εκλογιμότητας, επειδή η συνδρομή τους καθορίζει και τους φορείς βασικού πολιτικού δικαιώματος, κατοχυρώνονται, περιοριστικά, σε διάταξη αυξημένης τυπικής ισχύος. Γι' αυτό, ο κοινός, ακριβέστερα ο εκλογικός, νομοθέτης, δεσμεύεται από τις επιλογές του συνταγματικού, και περιορίζεται απλώς να τις επαναλάβει. Δεν ισχύει το ίδιο για την οργάνωση της άσκησής του (δικαιώματος), οι σχετικοί ορισμοί περιέχονται αποκλειστικά στη νομοθεσία για την εκλογή βουλευτών, αποτελώντας διακριτά τμήματα του πρώτου και, αντιστοίχως, του δεύτερου Βιβλίου της³⁶.

A. Η κτήση του δικαιώματος του εκλέγεσθαι

- 24 Φορείς του δικαιώματος του εκλέγεσθαι είναι όσοι, ανεξαρτήτως φύλου, διαθέτουν τα περιοριστικώς απαριθμούμενα στο Σύνταγμα *θετικά προσόντα* εκλογιμότητας. Πρόκειται κατά σειρά για την Ελληνική ιθαγένεια, για την ιδιότητα του ενεργού πολίτη, δηλαδή εκείνου που έχει τη νόμιμη ικανότητα να ψηφίζει και τη συμπλήρωση του εικοστού πέμπτου έτους της ηλικίας την ημέρα διεξαγωγής της ψηφοφορίας³⁷. Απαιτούνται σωρευτικά για να ανακηρυχθεί υποψήφιος και να εκλεγεί βουλευτής. Αν και δεν ορίζεται ρητά στον νόμο, δεν χρειάζεται άλλωστε καθώς αποτελεί συνταγματική πρόβλεψη, η στέρψη προσόντος επιφέρει την αυτοδίκαιη έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα. Το μέτρο επιβάλλεται σε βάρος ήδη εκλεγμένων. Συνεπώς, για την παραμονή στην αιρετή θέση απαιτείται η διατήρηση των θετικών προσόντων εκλογιμότητας στο πρόσωπο του βουλευτή καθόλη τη διάρκεια της θητείας του, η οποία συμπίπτει, καταρχήν, με τη βουλευτική περίοδο.
- 25 Σε αντίθεση με την ηλικία ενλικότητας που συμπληρώνεται κατά πλάσμα δικαίου το κρίσιμο έτος και ανεξαρτήτως της ημερομηνίας γέννησης του ψηφοφόρου, για εκείνο της *εκλογιμότητας* απαιτείται συνταγματικά και νομοθετικά να έχει συμπληρωθεί την ημέρα της ψηφοφορίας. Προς απόδειξη τούτου, ο εκλογικός νόμος λαμβάνει ειδική μέριμνα³⁸ προκειμένου να προκύπτει κατά τρόπο αντικειμενικό και επαληθεύσιμο. Συγκεκριμένα, ορίζεται ότι η ηλικία αποδεικνύεται από τα στοιχεία που τηρούνται στο Μητρώο Πολιτών. Όταν όμως δεν είναι διαθέσιμα και πρέπει να βεβαιωθεί εκτός του έτους και η ημερομηνία γεννήσεως, αμφότερα αποδεικνύονται αποκλειστικά από την ομώνυμη ληξιαρχική πράξη.

³⁶ Οι ισχύουσες διατάξεις, στη συντριπτική τους πλειονότητα, κωδικοποιούνται στο π.δ. 26/2012 (Α' 57).

³⁷ Άρθρο 29 παρ. 1 του π.δ. 26/2012, το οποίο αντικαταστάθηκε με το άρθρο 26 του ν. 4648/2019 (Α' 205).

³⁸ Άρθρο 29 παρ. 2 του π.δ. 26/2012, το οποίο αντικαταστάθηκε με το άρθρο 26 του ν. 4648/2019.

Β. Οι υποψήφιοι

Για μια μακρά περίοδο ενός σχεδόν αιώνα οι υποψήφιοι στις γενικές βουλευτικές εκλογές σε κάθε βασική εκλογική περιφέρεια προτεινόταν γραπτώς από εκλογείς ή αυτοπροτεινόταν³⁹. Την πρόταση στην οποία αναφέρονταν το ονοματεπώνυμο, το πατρώνυμο, η ιδιότητα και η διεύθυνση κατοικίας του προτεινόμενου, υπέγραφαν τουλάχιστον δώδεκα (12) εκλογείς και σε αυτήν επισυνάπτονταν για κάθε υποψήφιο γραμμάτιο δημόσιας οικονομικής υπηρεσίας για την κατάθεση χρηματικού ποσού εκατόν σαράντα έξι ευρώ και εβδομήντα τεσσάρων λεπτών (146.74)⁴⁰. Η πρόταση έπρεπε επιπλέον να γίνει δεκτή και στην υπεύθυνη δήλωση του προτεινόμενου που επισυνάπτονταν αναγράφονταν ο δήμος στο μητρώο ή στο δημοτολόγιο του οποίου ήταν εγγεγραμμένος, η ημερομηνία και το έτος γέννησής του και ρητή αναφορά ότι δεν έχει στερηθεί το δικαίωμα να εκλέγει και δεν είναι υποψήφιος σε άλλη βασική εκλογική περιφέρεια. Τα ίδια ακριβώς αναγράφονταν και στην αυτοπρόταση, την οποία υπέβαλλε ο ίδιος ο ενδιαφερόμενος ή ο πληρεξούσιός του. Εξάλλου, πολιτικό κόμμα ή συνασπισμός περισσότερων συνεργαζόμενων πρότειναν τους δώδεκα (12) υποψήφιους βουλευτές Επικρατείας, η πρόταση και η αποδοχή της περιλάμβαναν όσα οι αντίστοιχες στις βασικές εκλογικές περιφέρειες⁴¹. Στο σύνολό τους οι υποψήφιοι ανακηρύσσονταν με τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας από τα κατά τόπους αρμόδια πολιτικά δικαστήρια⁴².

Η εδραιωμένη από τη μακρόχρονη εφαρμογή της διαδικασία για την πρόταση και την ανακήρυξη αντικαταστάθηκε στο σύνολό της τον Δεκέμβριο του 2019 και εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στην εκλογική αναμέτρηση της 20^{ης}-21^{ης} Μαΐου 2023. Η πρωτοβουλία εκδηλώθηκε μάλλον αιφνιδιαστικά και συνδέθηκε με τη λειτουργία της ηλεκτρονικής πύλης δήλωσης υποψηφιοτήτων, δηλαδή μιας νέας βάσης στην οποία αποκτούν πρόσβαση όσοι –πολιτικά κόμματα ή συνασπισμοί περισσότερων συνεργαζόμενων ή ανεξάρτητοι ή μεμονωμένοι υποψήφιοι– συμμετέχουν στις γενικές βουλευτικές εκλογές⁴³. Οι τρεις πρώτοι, εξαιρούνται οι μεμονωμένοι, καταρτίζουν και υποβάλλουν τους συνδυασμούς τους στην ηλεκτρονική πύλη εντός αποκλειστικής προθεσμίας επτά (7) ημερών από την έναρξη της προεκλογικής περιόδου⁴⁴. Για κάθε υποψήφιο

³⁹ Άρθρο 32 του π.δ. 26/2012, πριν την αντικατάστασή του από το άρθρο 29 του ν. 4648/2019.

⁴⁰ Άρθρο 32 παρ. 5 του π.δ. 26/2012 πριν την αντικατάστασή του από το άρθρο 29 του ν. 4648/2019.

⁴¹ Άρθρο 3 παρ. 6, σε συνδυασμό με το άρθρο 32 παρ. 3 του π.δ. 26/2012.

⁴² Άρθρο 33 του π.δ. 26/2012 πριν την αντικατάστασή του από το άρθρο 30 του ν. 4648/2019.

⁴³ Άρθρο 33 του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 30 του ν. 4648/2019.

⁴⁴ Άρθρο 34 παρ. 1 και 2, όπως αντικαταστάθηκαν με το άρθρο 31 του π.δ. 26/2012.

καταχωρούνται το ονοματεπώνυμο, το πατρώνυμο, η ιδιότητα, η πλήρης διεύθυνση και ο Αριθμός Φορολογικού Μητρώου, η ημερομηνία και το έτος γέννησής του, ο δήμος στο δημοτολόγιο του οποίου είναι εγγεγραμμένος και η βασική εκλογική περιφέρεια της υποψηφιότητας⁴⁵ και επισυνάπτεται ατομικό παράβολο εκατόν πενήντα (150) ευρώ ανά υποψήφιο ή συνολικό για όλους τους υποψηφίους⁴⁶. Ο υποψήφιος ή ο ειδικός και συμβολαιογραφικός πληρεξούσιός του επικυρώνει τις παραπάνω καταχωρήσεις στην ηλεκτρονική πύλη, η βεβαίωσή τους υπέχει θέση υπεύθυνης δήλωσης⁴⁷. Ο μεμονωμένος υποψήφιος προτείνει ο ίδιος την υποψηφιότητά του και κατά τα λοιπά εφαρμόζονται αναλόγως τα παραπάνω⁴⁸. Τέλος, πρόταση υποψηφίων για το ψηφοδέλτιο Επικρατείας υποβάλλεται από πολιτικό κόμμα ή συνασπισμό περισσότερων συνεργαζόμενων, εφόσον έχουν καταρτίσει συνδυασμούς στα τρία τέταρτα (3/4) του συνόλου των βασικών εκλογικών περιφερειών της χώρας⁴⁹.

- 28** Υποψηφιότητα επιτρέπεται αποκλειστικά σε μία μόνο βασική εκλογική περιφέρεια, εξαίρεση χωρεί αποκλειστικά στην περίπτωση του αρχηγού ή του προέδρου πολιτικού κόμματος ή συνασπισμού περισσότερων συνεργαζόμενων. Μπορούσε να μετέχει στους συνδυασμούς, σε πρώτη φάση, έως δύο⁵⁰ και πλέον έως τριών βασικών εκλογικών περιφερειών της χώρας⁵¹. Αν εκλεγεί σε περισσότερες της μίας οφείλει να δηλώσει, εντός αποκλειστικής προθεσμίας πέντε ημερών (5) από την ανακήρυξη των βουλευτών και των αναπληρωματικών τους, στον Πρόεδρο της Βουλής εκείνη της προτίμησής του· μετά την άπρακτη παρέλευσή της θεωρείται ότι προτίμησε εκείνη όπου το πολιτικό κόμμα ή ο συνασπισμός έλαβε τις περισσότερες ψήφους και στις λοιπές την έδρα καταλαμβάνει ο πρώτος σε σταυρούς προτίμησης υποψήφιος του ίδιου συνδυασμού⁵², εφόσον εκλέγει βουλευτής στη συγκεκριμένη βασική εκλογική περιφέρεια.

⁴⁵ Άρθρο 34 παρ. 3 του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 31 του ν. 4648/2019.

⁴⁶ Άρθρο 34 παρ. 6 του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 31 του ν. 4648/2019.

⁴⁷ Άρθρο 34 παρ. 5 του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 31 του ν. 4648/2019. Όποιος δηλώνει ψευδή στοιχεία τιμωρείται για την τέλεση του σχετικού ειδικού εκλογικού αδικήματος της παρ. 3 του άρθρου 117 του π.δ. 26/2012.

⁴⁸ Άρθρο 34 παρ. 7 του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 31 του ν. 4648/2019.

⁴⁹ Άρθρο 34Α παρ. 1 του π.δ. 26/2012, το οποίο προστέθηκε με το άρθρο 32 του ν. 4648/2019.

⁵⁰ Άρθρο 1 παρ. 3 του ν. 1847/1989 (Α΄ 105), με το οποίο προστέθηκε εδάφ. Β΄ στην παρ. 3 του άρθρου 34 της νομοθεσίας για την εκλογή βουλευτών.

⁵¹ Άρθρο 255 παρ. 2 του ν. 4555/2018 (Α΄ 133), το οποίο αντικατάστησε το εδάφ. Β΄ της παρ. 3 του άρθρου 34 του π.δ. 26/2012 και, στη συνέχεια, αντικαταστάθηκε από το άρθρο 31 του ν. 4648/2019.

⁵² Άρθρο 103 παρ. 5 του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με την παρ. 3 του άρθρου 255 του ν. 4255/2018.

Γ. Οι συνδυασμοί

Οι ανακηρυχθέντες υποψήφιοι έπαιρναν μέρος στις εκλογές είτε σε συνδυασμό πολιτικού κόμματος ή συνασπισμού περισσότερων συνεργαζόμενων ή ανεξάρτητων είτε ως μεμονωμένοι⁵³. Οι εκλογικοί συνδυασμοί καταρτιζόνταν με δήλωση του αρμόδιου καταστατικά οργάνου⁵⁴, περιλάμβαναν το όνομα ή προσωνυμία και τα ονόματα των ανακηρυχθέντων υποψηφίων σε αριθμό έως τον αριθμό των βουλευτικών εδρών κάθε βασικής εκλογικής περιφέρειας, προσαυξημένο αναλόγως του αριθμού των εκλεγόμενων και σε ποσοστό ανά φύλο τουλάχιστον ίσο με το ένα τρίτο (1/3) του συνόλου τους στην Επικράτεια και, συνέχεια, τουλάχιστον ίσο με το σαράντα τοις εκατό (40%) των υποψηφίων τους ανά βασική εκλογική περιφέρεια⁵⁵, επιδίδονταν με δικαστικό επιμελητή στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου⁵⁶ και ανακηρύσσονταν, όπως είχαν δηλωθεί και σε δημόσια συνεδρίασή του, από το Α΄ Τμήμα του Αρείου Πάγου⁵⁷. Στην απόφαση ανακήρυξης αναφέρονταν και οι μεμονωμένοι υποψήφιοι⁵⁸.

Στις εκλογές λαμβάνουν μέρος συνδυασμοί υποψηφίων ενός πολιτικού κόμματος ή συνασπισμού περισσότερων συνεργαζόμενων, συνασπισμοί ανεξαρτητών ή μεμονωμένοι υποψήφιοι⁵⁹. Η δήλωση, με την οποία καταρτίζεται ο συνδυασμός, υποβάλλεται από το αρμόδιο καταστατικά όργανο και περιέχει κατ' αλφαβητική σειρά, τους υποψηφίους στο ίδιο αριθμό ανά εκλογική περιφέρεια, καθώς επίσης το γραμμάτιο ή το παράβολο που συνοδεύει τη δήλωση υποψηφιότητας⁶⁰. Ο ελάχιστος αριθμός υποψηφίων ανά φύλο ανέρχεται σε ποσοστό σαράντα τοις εκατό (40%) επί του συνολικού αριθμού τους στην οικεία βασική εκλογική περιφέρεια και στο τριάντα τρία τοις εκατό (33%), εξαιρουμένων των υποψηφίων βουλευτών Επικρατείας, στο σύνολο της Επικρατείας⁶¹.

⁵³ Άρθρο 34 παρ. 1 του π.δ. 26/2012.

⁵⁴ Άρθρο 34 παρ. 4 του π.δ. 26/2012.

⁵⁵ Άρθρο 34 παρ. 6 εδάφ. Β΄ του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με την παρ. 1 του άρθρου 15 του ν. 4604/2019 (Α΄ 50), πριν την αντικατάστασή του με το άρθρο 31 του ν. 4648/2019.

⁵⁶ Άρθρο 34 παρ. 5 του π.δ. 26/2012.

⁵⁷ Άρθρο 35 του π.δ. 26/2012.

⁵⁸ Άρθρο 35 του π.δ. 26/2012.

⁵⁹ Άρθρο 32 παρ. 1 του π.δ. 26/2012, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 29 του ν. 4648/2019. Ο συνδυασμός ανεξαρτητών υποψηφίων αποκαλείται, πρώτη φορά και προφανώς εκ παραδρομής, «*συνασπισμός ανεξαρτητών υποψηφίων*». Ο κοινός νομοθέτης θα παραλείψει όμως να επαναφέρει τη διατύπωση στο ορθό σε όσες πρωτοβουλίες θα εκδηλώσει στη συνέχεια [άρθρα 93 του ν. 4804/2021 (Α΄ 90), 102 του ν. 5019/2023 (Α΄ 27) και 5043/2023 (Α΄ 91)].

⁶⁰ Άρθρα 32 του π.δ. 26/2012, το οποίο αντικαταστάθηκε με το άρθρο 29 του ν. 4648/2019.

⁶¹ Άρθρο 34 παρ. 10 του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 31 του ν. 4648/2019.

- 31 Εξάλλου, στην πρόταση υποψηφίων Βουλευτών Επικρατείας περιλαμβάνονται τουλάχιστον πέντε (5), προερχόμενοι από τους εγγεγραμμένους στους ειδικούς εκλογικούς καταλόγους εξωτερικού, ένας (1) τους τοποθετείται υποχρεωτικά στις τρεις πρώτες θέσεις⁶² και εγγράφονται με τη σειρά που προτείνονται. Κανένας δεν επιτρέπεται να είναι υποψήφιος σε περισσότερες της μιας (βασικές) εκλογικές περιφέρειες⁶³. Εξαίρεση κατοχυρώνεται για τους αρχηγούς των πολιτικών κομμάτων ή των συνασπισμών περισσοτέρων, οι οποίοι μπορεί να μετέχουν σε συνδυασμούς, το μέγιστο, τριών (βασικών) εκλογικών περιφερειών⁶⁴. Οι εκλογικοί συνδυασμοί ανακηρύσσονται από το Α1 Τμήμα του Αρείου Πάγου εντός τριών (3) ημερών από την εκπονή της προθεσμίας υποβολής της πρότασης⁶⁵.

Δ. Οι προϋποθέσεις κατάρτισης συνδυασμών

- 32 Η ηγετική ομάδα του Λαϊκού Συνδέσμου-Χρυσή Αυγή καταδικάστηκε τον Οκτώβριο του 2020 με την απόφαση 2644/2020 του Α΄ Τριμελούς Εφετείου Αθηνών για την τέλεση των εγκλημάτων της ένταξης και της διεύθυνσης εγκληματικής οργάνωσης (άρθρο 187 ΠΚ). Η εν πολλοίς προεξοφλημένη ετυμηγορία έφερε το πολιτικό μας σύστημα και, εντέλει, τη δημοκρατία μας αντιμέτωπους με την ανατροφοδοτούμενη επικοινωνιακά πιεστική ανάγκη να απαντήσει πειστικά στα *εκλογικά επέκεινα* της οριστικής ποινικής καταδίκης. Η αναμενόμενη νομοθετική ρύθμιση διαμορφώθηκε έπειτα από κυοφορία δύο σχεδόν ετών, υπήρξε δε κατά νομική και πραγματική ακριβολογία «*φωτογραφική*». Ο κοινός νομοθέτης προσέδωσε τεχνηέντως στη διάταξη *γενικό και θετικά διατυπωμένο περιεχόμενο*. Θέσπισε δύο *προϋποθέσεις*, τη συνδρομή των οποίων απαιτεί *σωρευτικά*, δίχως τούτο να προβλέπεται πάντως ρητά, προκειμένου πολιτικό κόμμα ή συνασπισμός περισσότερων συνεργαζόμενων να *καταρτίζει συνδυασμούς*⁶⁶. Προς

⁶² Άρθρο 34Α του π.δ. 26/2012, το οποίο προστέθηκε με το άρθρο 32 του ν. 4648/2019.

⁶³ Άρθρο 34 παρ. 8 πρότ. 1 του π.δ. 26/2012, το οποίο αντικαταστάθηκε με το άρθρο 31 του ν. 4648/2019.

⁶⁴ Άρθρο 34 παρ. 8 πρότ. 2 του π.δ. 26/2012, το οποίο αντικαταστάθηκε με το άρθρο 31 του ν. 4648/2019. Δεν μεταβλήθηκε, επίσης, η υποχρέωσή τους να επιλέξουν βασική εκλογική περιφέρεια με δήλωσή τους εντός αποκλειστικής πέντε (5) ημερών από την ανακήρυξη των Βουλευτών, άλλως θεωρείται ότι προτιμήθηκε εκείνη, στην οποία ο εκλογικός σχηματισμός έχει λάβει τις περισσότερες ψήφους (άρθρο 103 παρ. 5 του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 41 του ν. 4648/2019).

⁶⁵ Άρθρο 35 παρ. 1 του π.δ. 26/2012, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 34 του ν. 4648/2019 και διαμορφώθηκε με το άρθρο 76 του ν. 5027/2023 (Α΄ 48).

⁶⁶ Άρθρο 93 του ν. 4804/2021 (Α΄ 90), με το οποίο συμπληρώθηκε η παρ. 1 του άρθρου 32 του π.δ. 26/2012.

τούτο απαιτείται, εν πρώτοις, να *έχουν ιδρυθεί νόμιμα*. Εξάλλου, ο πρόεδρος, ο γενικός γραμματέας, τα μέλη της διοικούσας επιτροπής ή ο νόμιμος εκπρόσωπός του πρέπει, επίσης, να *μην έχουν καταδικαστεί* για συγκεκριμένα αδικήματα ή εγκλήματα και με τις ποινές που επισύρουν τη *στέρηση του δικαιώματος της ψήφου*. Όταν δεν πληρούνται οι παραπάνω προϋποθέσεις δεν επιτρέπεται η κατάρτιση συνδυασμών και μοιραία επιβάλλεται ο *αποκλεισμός από τις εκλογές*. Η καταδικαστική απόφαση σε βάρος όσων συγκροτούν την καταστατική ηγεσία επιφέρει τις προβλεπόμενες έννομες συνέπειες, δηλαδή την αποστέρηση του δικαιώματος και τον αποκλεισμό, από την επομένη της έκδοσής της και καθόλη τη διάρκεια της ποινής, ανεξαρτήτως της έκτισής της ή μη και της παραγραφής της!

Η εκλογική αντιμετώπιση του Λαϊκού Συνδέσμου-Χρυσή Αυγή, όπως οργανώθηκε νομοθετικά, προσέφερε τη *νομική βάση* για να οικοδομηθεί κανονιστικά ο *εκλογικός εξοβελισμός* και του αποκαλούμενου, όπως απλουστευτικά έχει επικρατήσει να αποκαλείται, «κόμματος Κασιδιάρη». Επρόκειτο για *νεοπαγή* πολιτικό σχηματισμό, με τον οποίο φέρεται να συνδέεται στενά ο ήδη καταδικασμένος οριστικώς και από καιρό έγκλειστος πρώην βουλευτής. Η τότε ισχύουσα, περίπου από διετίας, ρύθμιση δεν θεωρήθηκε επαρκής για την εκπλήρωση του επιδιωκόμενου σκοπού και εμπλουτίστηκε επίσης «φωτογραφικά» σε βασικά της σημεία⁶⁷. Η απαίτηση να μην έχουν καταδικαστεί μέλη της καταστατικής ηγεσίας «εξοικονομείται» και εμπλουτίζεται. *Απαλείφεται*, εν πρώτοις η καταδίκη σε ισόβια κάθειρξη για κάθε άλλο αδίκημα εκτός των καθορισμένων στον Ποινικό και στο Στρατιωτικό Ποινικό Κώδικα και *προστίθεται* στους καταδικασθέντες η *πραγματική ηγεσία*. Ο κοινός νομοθέτης σπεύδει μάλιστα να την οριοθετήσει, προσδίδοντάς της την έννοια ότι πρόσωπο άλλο από εκείνο που κατέχει τυπικά θέση προέδρου, γενικού γραμματέα, μέλους της διοικούσας επιτροπής ή νομίμου εκπροσώπου με *συγκεκριμένες πράξεις* του εμφανίζεται να «*ασκεί διοίκηση του κόμματος*» ή να «έχει τοποθετήσει *εικονική ηγεσία*» ή να έχει τον «*ηγετικό ρόλο προς το εκλογικό σώμα*».

Εξάλλου, στις δύο ήδη γνωστές προϋποθέσεις για την κατάρτιση συνδυασμών υποψηφίων, τη νόμιμη ίδρυση και τη μη καταδίκη, προστίθεται μία νέα και τρίτη κατά τη σειρά παράθεσής τους. Συγκεκριμένα, απαιτείται η *οργάνωση* και η *δράση* πολιτικού κόμματος ή των συνιστωσών συνασπισμού περισσότερων συνεργαζόμενων να εξυπηρετεί την *ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος*. Δηλαδή να πληροί τις επιταγές της *δημοκρατικής ρήτηρας*, στην οποία υπόκειται συνταγματικά το

⁶⁷ Άρθρο 102 του ν. 5019/2023 (Α' 27), το οποίο αντικατέστησε στο σύνολό της την παρ. 1 του άρθρου 32 του π.δ. 26/2012.

δικαίωμα ίδρυσης και συμμετοχής σε πολιτικό κόμμα, ορθότερα το δικαίωμα *πολιτικής συσσωμάτωσης* (άρθρο 29 παρ. 1 εδ. α΄ Σ.)⁶⁸. Ο κοινός νομοθέτης οριοθετεί την κρίσιμη έννοια με *αρνητική διατύπωση*, ορίζοντας ότι *δεν εξυπηρετείται* η ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος όταν έχουν καταδικαστεί ποινικά και σε οποιονδήποτε βαθμό *υποψήφιοι βουλευτές ή ιδρυτικά μέλη ή διατελέσαντες πρόεδροι* για εσχάτη προδοσία (άρθρο 134 ΠΚ), για την ένταξη και τη διεύθυνση εγκληματικής (οργάνωσης) (άρθρο 187 ΠΚ) ή τρομοκρατικής οργάνωσης ή για την τέλεση τρομοκρατικών πράξεων (άρθρο 187Α ΠΚ). Τέλος, η νέα διάταξη καθορίζει, καλύπτοντας διαπιστωμένο κενό στη ρύθμιση του 2021, το όργανο που διακριβώνει την πλήρωση των προϋποθέσεων για την κατάρτιση συνδυασμών και την ακολουθητέα ενώπιόν του διαδικασία. Η *σωρευτική συνδρομή* (των προϋποθέσεων) ελέγχεται *αυτεπαγγέλτως* από το Α1 Τμήμα του Αρείου Πάγου πριν την ανακήρυξη των συνδυασμών και η μη πλήρωσή τους καταλήγει στον αποκλεισμό από τις εκλογές. Για την υποβοήθηση του έργου του μπορούν να υποβάλουν υπόμνημα με *στοιχεία τεκμηρίωσης* όσοι σχηματισμοί, πολιτικά κόμματα ή συνασπισμοί, έχουν εκλέξει αντιπροσώπους στις τελευταίες γενικές βουλευτικές εκλογές στη Βουλή από τους συνδυασμούς τους ή στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το αργότερο με τη λήξη της προθεσμίας υποβολής των συνδυασμών⁶⁹. Το ελεγχόμενο κόμμα καλείται σε κάθε περίπτωση να λάβει, με *οποιονδήποτε πρόσφορο τρόπο*, γνώση και να διατυπώσει *εγγράφως* τις απόψεις του⁷⁰.

- 35 Ακριβώς δύο μήνες αργότερα η ρύθμιση συμπληρώνεται εκ νέου σε δύο σημεία της⁷¹. Ορίζεται, εν πρώτοις, ότι η συνδρομή των προϋποθέσεων κατάρτισης συνδυασμών *διακριβώνει η Ολομέλεια*, δηλαδή ο πρόεδρος και όλοι οι δικαστικοί λειτουργοί μέλη του Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου και όχι η πενταμελής σύνθεσή του, η οποία επιλαμβάνεται ιστορικά και χωρίς καμία εξαίρεση κάθε εκλογικού ζητήματος της αρμοδιότητάς του⁷². Προβλέπεται, επίσης, η κατοχύρωση της δυνατότητας του ελέγχοντος

⁶⁸ Βλ. Θ. Ξηρό, «Το δικαίωμα πολιτικής συσσωμάτωσης», σε: Σπ. Βλαχόπουλος (επιμ.), *Θεμελιώδη Δικαιώματα*, 2022, σελ. 637 επ.

⁶⁹ *Ibidem*. Δηλαδή, έως την έβδομη ημέρα από την προκήρυξη της προσφυγής στη λαϊκή ετυμγορία.

⁷⁰ Ασκώντας, στο πλαίσιο μιας αμιγώς διοικητικής διαδικασίας, το δικαίωμα της *προηγούμενης ακρόασης* (άρθρο 20 παρ. 2 Σ.).

⁷¹ Άρθρο 35 του ν. 5043/2023 (Α΄ 91), το οποίο αντικατέστησε στο σύνολό της την παρ. 1 του άρθρου 32 του π.δ. 26/2012.

⁷² Η ελάσσωσν σύνθεση του Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου πρέπει, ελλείψει ρητής πρόβλεψης, να γίνει δεκτό ότι ασκεί τις λοιπές, πλην της ανακήρυξης, εκλογικές αρμοδιότητες. Δηλαδή, την επίλυση της διαφωνίας για τη χρήση του ονόματος και εμβλήματος πολιτικού κόμματος, όπως περιέχονται στην εκλογική δήλωση, και την ιδιότητα του προέδρου ή του μέλους της Διοικούσας Επιτροπής (άρθρο 38 του π.δ. 26/2012, το οποίο αντικαταστάθηκε με το άρθρο 28 του ν. 4648/2019) και, κατά την

σχηματισμού να λαμβάνει ή να ζητεί σχετική *τεκμηρίωση* από τις κατά περίπτωση *αρμόδιες δικαστικές ή άλλες αρχές*. Πρόκειται για επιλογή με *αναγνωριστικό* κατά βάση περιεχόμενο. Τα στοιχεία που μπορεί να διαθέσουν οι δικαστικές αρχές, όταν ζητηθούν, εντοπίζονται σε τυχόν ποινική καταδίκη προσώπων που κατέχουν θέσεις στην καταστατική ηγεσία ή είναι υποψήφιοι, ιδρυτικά μέλη και πρώην πρόεδροι. Όσα θα λάβει και ιδίως θα ζητήσει το Α1 Τμήμα του Αρείου Πάγου από τις *λοιπές αρχές* πιθανολογείται ότι θα αναφέρονται, προνομιακά αν όχι αποκλειστικά, στη διακρίβωση της πραγματικής ηγεσίας.

2. Η νομοθεσία για τις Ευρωπαϊκές εκλογές

Η ανάδειξη των αντιπροσώπων της χώρας μας στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν αποτελεί αποκλειστική αρμοδιότητα του εθνικού νομοθέτη. Άλλωστε, πρόκειται για θεσμικό όργανο ενός υπερεθνικού οργανισμού. Μέλη του εκλέγονται και πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή κάτοχοι της ιθαγένειας κάθε κράτους μέλους, όπως ορίζεται ρητά στη Συνθήκη της. Σχετικοί ορισμοί περιέχονται σε πράξεις του δευτερογενούς ή του παράγωγου δικαίου της, εγκρίνονται από τα κράτη μέλη σύμφωνα με τους αντίστοιχους συνταγματικούς κανόνες και ενσωματώνονται, κατά κανόνα, στην εθνική νομοθεσία. 36

Ο οργανικός νόμος για τις Ευρωπαϊκές εκλογές⁷³ περιλαμβάνει μόλις εννέα (9) άρθρα και ρυθμίζει σημειακά τη συγκεκριμένη στιγμή ενεργοποίησης του εκλογικού σώματος. Στη συντριπτική τους πλειονότητα τα ζητήματα της διακριτής εκλογικής διαδικασίας για την ανάδειξη των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου από τους Έλληνες πολίτες υπόκεινται κατά βάση στις επιταγές της εκλογικής νομοθεσίας με ευθεία παραπομπή στις διατάξεις της⁷⁴ ή συμπληρωματικά⁷⁵, ενώ σε ορισμένα σημεία απλώς επαναλαμβάνονται επί λέξει επιλογές της. Γι' αυτό, μόνον όσες ανήκουν στη 37

ορθότερη άποψη, την ανακήρυξη των εκλογικών συνδυασμών (άρθρο 35 του π.δ. 26/2012, το οποίο αντικαταστάθηκε με το άρθρο 34 του ν. 4648/2019). Το Α1 Τμήμα του Αρείου Πάγου επιλύει, επίσης, τις παραπάνω διαφορές, όταν ανακύπτουν με αφορμή την ιδρυτική δήλωση.

⁷³ Πρόκειται για το ν. 4255/2014 (Α΄ 89).

⁷⁴ Άρθρα 3 παρ. 1 εδάφ. β΄, παρ. 3 εδάφ. γ΄, παρ. 7 και παρ. 8, 4 παρ. 1 εδάφ. β΄, παρ. 2-4, 5, 7 παρ. 2, 8 παρ. 2 εδάφ. γ΄ και παρ. 6, 9 παρ. 1 και 3 εδάφ. β΄ του ν. 4255/2014. Ο εκλογικός νομοθέτης προνοεί μάλιστα για τις περιπτώσεις που διατάξεις της εκλογικής νομοθεσίας τροποποιηθούν, συμπληρωθούν ή αντικατασταθούν, προβλέποντας ότι, όταν ο νόμος παραπέμπει σε αυτές, καταλαμβάνουν τη ρυθμιζόμενη με την ισχύουσα κάθε φορά μορφή τους (άρθρο 9 παρ. 2 του ν. 4255/2014).

⁷⁵ Άρθρο 9 παρ. 5.

ρυθμιζόμενη ύλη του άρθρου 55 Σ. και διαφοροποιούνται *ex lege* στην αντιμετώπισή τους θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια.

- 38** Το δικαίωμα υποβολής πρότασης υποψηφιοτήτων αναγνωρίζεται αποκλειστικά στα αυτοτελή πολιτικά κόμματα ή στους συνασπισμούς περισσότερων συνεργαζόμενων⁷⁶. Με άλλα λόγια, στις Ευρωπαϊκές εκλογές δεν μπορούν να διεκδικήσουν την προτίμηση του εκλογικού σώματος συνδυασμοί ανεξαρτήτων ή μεμονωμένοι υποψήφιοι. Στους συνασπισμούς επιτρέπεται η συμμετοχή και πολιτικών κινήσεων που δεν αποτελούν πολιτικό κόμμα⁷⁷. Εκλόγιμοι είναι όσοι έχουν το δικαίωμα του εκλέγεσθαι, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 55 παρ. 1 Σ. και του άρθρου 29 της εκλογικής νομοθεσίας⁷⁸. Στην πρόταση περιλαμβάνονται υποψήφιοι σε αριθμό που δεν υπερβαίνει το διπλάσιο των κάθε φορά εκλεγόμενων σε ποσοστό ανά φύλο ίσο με ένα τρίτο (1/3) του συνολικού αριθμού τους⁷⁹.
- 39** Η πρόταση στην οποία επισυνάπτεται επί ποινή απαραδέκτου γραμμάτιο Δημόσιας Οικονομικής Υπηρεσίας ποσού τριών χιλιάδων (3.000) ευρώ⁸⁰ αναγράφει τα καθορισμένα ατομικά στοιχεία τους, συνοδεύεται δε με έγγραφη αποδοχή της από τον προτεινόμενο και υπεύθυνη δήλωσή του. Σε αυτήν αναγράφονται όσα στοιχεία του καθορίζονται *ex lege*. Δηλαδή ότι είναι εγγεγραμμένος στο μητρώο αρρένων ή στο δημοτολόγιο Δήμου της χώρας, την ημερομηνία και το έτος γέννησης, τη μη στέρνηση των πολιτικών δικαιωμάτων, δεν συντρέχει στο πρόσωπό του κώλυμα εκλογιμότητας και δεν έχει αναλάβει την υποχρέωση παραμονής στην υπηρεσία για ορισμένο χρονικό διάστημα⁸¹. Υποβάλλεται, τέλος, για κάθε υποψηφιότητα γραμμάτιο Δημόσιας Οικονομικής Υπηρεσίας ποσού εκατόν πενήντα (150) ευρώ⁸². Κανένας υποψήφιος δεν επιτρέπεται να συμμετέχει σε περισσότερους συνδυασμούς⁸³.
- 40** Οι ρυθμίσεις του παράγωγου δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την άσκηση του δικαιώματος του εκλέγεσθαι πολιτών της στο κράτος μέλος της κατοικίας τους, δηλαδή οι Οδηγίες 93/109/ΕΚ και 2013/1ΕΕ του Συμβουλίου, έχουν ενσωματωθεί στη χώρα μας⁸⁴. Αναγνωρίζεται, εν πρώτοις, το δικαίωμα του εκλέγεσθαι των πολιτών της

⁷⁶ Άρθρο 3 παρ. 1 πρότ. 1.

⁷⁷ Άρθρο 3 παρ. 1 πρότ. 2.

⁷⁸ Άρθρο 2 παρ. 1.

⁷⁹ Άρθρο 2 παρ. 3 εδάφ. β΄.

⁸⁰ Άρθρο 3 παρ. 5.

⁸¹ Άρθρο 3 παρ. 3 εδάφ. γ΄.

⁸² Άρθρο 3 παρ. 3, 4 και 6.

⁸³ Άρθρο 3 παρ. 2 πρότ. 2 του ν. 4255/2014.

⁸⁴ Με το ν. 2196/1994 (Α΄ 41).

Ευρωπαϊκής Ένωσης και στην Ελλάδα⁸⁵, σύμφωνα με όσα ορίζονται για τους Έλληνες από το Σύνταγμα και τον οργανικό νόμο⁸⁶. Κάθε εκλόγιμος υποβάλλει δήλωση υποψηφιότητας, συνοδευόμενη από τα καθορισμένα γενικώς δικαιολογητικά και επιπλέον υπεύθυνα δήλωση και φωτοαντίγραφο του αποδεικτικού ταυτότητας⁸⁷. Στη δήλωση βεβαιώνεται ότι ο ενδιαφερόμενος δεν έχει στερηθεί το δικαίωμα του εκλέγεσθαι ή δεν έχει εκπέσει αυτού στη χώρα καταγωγής με απόφαση δικαστηρίου ή διοικητικής αρχής, υποκείμενη σε ένδικο βοήθημα· αναγράφονται επίσης η ιθαγένεια, η ημερομηνία και ο τόπος γέννησης, η τελευταία διεύθυνση κατοικίας στο κράτος καταγωγής και η διεύθυνση της εκλογικής περιφέρειας στο κράτος κατοικίας (περίπτ. α΄), ο εκλογικός κατάλογος της τελευταίας εγγραφής στο κράτος καταγωγής (περίπτ. β΄), δηλώνονται δε η μη υποψηφιότητα στις ίδιες εκλογές σε άλλο κράτος μέλος (περίπτ. γ΄) και, τέλος, η ημερομηνία κτήσης της ιθαγένειάς του (περίπτ. δ΄). Τα πολιτικά κόμματα αποστέλλουν στο Υπουργείο Εσωτερικών εντός έξι (6) ημερών από την προκήρυξη των Ευρωπαϊκών εκλογών τη δήλωση και οι υπηρεσίες του επικοινωνούν με τις αρμόδιες αρχές του κράτους καταγωγής για να επιβεβαιώσουν το περιεχόμενό της⁸⁸.

IV. Ο ΔΙΚΑΣΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΚΑΙ Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Η εκλογική ύλη που καταλαμβάνεται από το άρθρο 55 Σ., θετικά προσόντα εκλογιμότητας και έννομη συνέπεια της στέρξης ενός ή περισσοτέρων, δεν καταλείπει ουσιαστικά και αντιστοίχως κανένα περιθώριο στον δικαστικό έλεγχο πριν από τις εκλογές. Εκλογικές διαφορές με αυτό το αντικείμενο ανακύπτουν, κατά κανόνα, μετά την ανακήρυξη των Βουλευτών και των αναπληρωματικών τους. Ενδέχεται πάντως να αποκτήσουν κατ' εξαίρεση επικαιρότητα στη διάρκεια της βουλευτικής περιόδου, όταν ο αιρετός απωλέσει για οποιονδήποτε λόγο θετικό προσόν. Και υπό τις δύο παραλλαγές, πρόκειται για ζητήματα που τέμνει η νομολογία. 41

1. Γενικά

Η συνδρομή των θετικών προσόντων εκλογιμότητας, κατά την κρατούσα άποψη, *δεν διακρίβώνεται* από τον σχηματισμό που ανακηρύσσει τους υποψηφίους. Αφήνεται να 42

⁸⁵ Άρθρο τρίτο παρ. 1.

⁸⁶ Άρθρο πέμπτο παρ. 1.

⁸⁷ Άρθρο πέμπτο παρ. 2 του ν. 2196/1994, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 2 του ν. 4244/2014 (Α΄ 60).

⁸⁸ Άρθρο έκτο του ν. 2196/1994, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 3 του ν. 4244/2014 και διαμορφώθηκε με το άρθρο 252 του ν. 4555/2018 (Α΄ 133).

εξεταστεί, όταν ελέγχεται το κύρος της εκλογής, με την υποβολή ένστασης από το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο. Ο ίδιος σχηματισμός επιλαμβάνεται επίσης στην περίπτωση της *επιγενόμενης*, δηλαδή μετά την εκλογή και την ανακήρυξη των βουλευτών και των αναπληρωματικών τους, στέρσης (θετικού προσόντος). Η διαπίστωση της συνδρομής ή της στέρσης είναι πάντως απλή. Η συμπλήρωση του ορίου εκλογιμότητας προκύπτει από *δημόσια έγγραφα* που προσφέρουν πλήρη απόδειξη. Εξίσου ευχερής αποδεικνύεται στη πράξη η εξέταση της απώλειας του δικαιώματος της ψήφου. Επέρχονται είτε συνεπεία ποινικής καταδίκης είτε της απώλειας της Ελληνικής ιθαγένειας, η οποία επιβάλλεται κατά κανόνα με *διοικητική πράξη*.

- 43 Ζήτημα που εξετάζεται δικαστικά, ιδίως κατά το αναφερόμενο στη διαδικασία επιβολής μέρους της, είναι η *αυτοδίκαιη έκπτωση* από το βουλευτικό αξίωμα στην περίπτωση της επιγενόμενης στέρσης προσόντος εκλογιμότητας. Το ενδιαφέρον εντοπίζεται στον καθορισμό του αρμοδίου οργάνου και της στιγμής επέλευσής της. Τέλος, η απαίτηση της *σωρευτικής πλήρωσης* τριών προϋποθέσεων για την κατάρτιση συνδυασμών και ο αποκλεισμός από τις εκλογές πολιτικού κόμματος ή συνασπισμού περισσότερων συνεργαζόμενων, όταν δεν συντρέχουν, ανατίθεται στην Ολομέλεια του Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου. Η φύση του είναι αμιγώς δικαστικός σχηματισμός που ασκεί διοικητικής φύσης καθήκοντα, δεν επιτρέπει τον αυτοτελή έλεγχο της απόφασής του από το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο σύμφωνα με τα κρατούντα.

2. Η κτήση και η απώλεια προσόντος εκλογιμότητας

- 44 Η βουλευτική εκλογή συναρτάται στενά με την προηγούμενη κτήση και την κατοχή κατά την ανακήρυξη των υποψηφιοτήτων συγκεκριμένων προσόντων (εκλογιμότητας). Καθορίζονται με θετική διατύπωση και περιοριστικά στο Σύνταγμα⁸⁹, ενώ δεν τυγχάνουν ευθείας εφαρμογής στις Ευρωπαϊκές εκλογές⁹⁰. Τα θετικά προσόντα, ιδωμένα υπό την αντίθετη οπτική, αντιστοιχούν σε περιοριστικά και ερμηνευτικά συναγόμενους ως η αρνητική έκφασή τους λόγους *έκπτωσης* από το βουλευτικό

⁸⁹ Γι' αυτό, έγινε δεκτό ότι ο κοινός νομοθέτης δεν μπορεί να περιορίσει και για οποιοδήποτε άλλο λόγο το δικαίωμα του εκλέγεσθαι. Βλ. την απόφαση 20/2008 [ΔιΔικ 6/2010, σελ. 1022 επ.].

⁹⁰ Βλ. τις αποφάσεις 10/1982 [NoB 4/1982, σελ. 874 επ. και ΔιΔικ 4/1990, σελ. 666 επ.] και 52/1989 [ΔιΔικ 4/1990, σελ. 663 επ.]. Σε αυτές κρίθηκε συνταγματική η ρύθμιση του, τότε, ισχύοντος ν. 1180/1981 (Α' 188) για τις Ευρωπαϊκές εκλογές, σύμφωνα με την οποία πρόταση υποψηφίων υποβάλλουν μόνον πολιτικό κόμμα και συνασπισμός περισσότερων συνεργαζόμενων (άρθρο 3 παρ. 1) και, αντιστοίχως, η απαίτηση για την κατάθεση, συνοδευοντας την πρόταση, γραμματίου δημοσίου ταμείου (άρθρο 3 παρ. 5 και 6).

αξίωμα⁹¹. Η συνταγματική ρύθμιση, δηλαδή η αναγνώριση των φορέων του δικαιώματος του εκλέγεσθαι, συνιστά το βασικό θεμέλιο της πάγια κρίσης του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου, σύμφωνα με την οποία τα κωλύματα και τα ασυμβίβαστα, ως συνταγματικά κατοχυρωμένοι περιορισμοί του, πρέπει να ερμηνεύονται στενά⁹².

Η στέρηση θετικού προσόντος από βουλευτή, προφανώς μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, επιφέρει την αυτοδίκαιη έκπτωσή του. Το αρμόδιο όργανο για να την επιβάλει, λόγω επιγενόμενης απώλειας της Ελληνικής ιθαγένειας ή του δικαιώματος της ψήφου, και η στιγμή εκκίνησης των εννόμων συνεπειών καθορίστηκαν στη νομολογία. Αποκλειστικά αρμόδιο για να αποφανθεί είναι το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο και η έκπτωση⁹³ επιβάλλεται αναδρομικά από τη δημοσίευση της απόφασης αποστέρησης των πολιτικών δικαιωμάτων του καταδικασθέντος⁹⁴.

3. Ο μεμονωμένος υποψήφιος

Η εκλογική νομοθεσία καθορίζει τον μέγιστο και όχι τον ελάχιστο αριθμό υποψηφίων κάθε συνδυασμού πολιτικού κόμματος ή συνασπισμού περισσότερων συνεργαζόμενων ανά βασική εκλογική περιφέρεια, συναρτάται δε ευθέως με τον αριθμό των βουλευτών που αναδεικνύει. Μπορεί, γι' αυτό, στον συνδυασμό να μετέχει μόνον ένας υποψήφιος χωρίς να θεωρείται μεμονωμένος. Ο μεμονωμένος, κατά την έννοια της νομοθεσίας για την εκλογή βουλευτών, είναι ο υποψήφιος που διεκδικεί την προτίμηση του εκλογικού σώματος «ιδίω ονόματι», χωρίς να εντάσσεται σε πολιτικό κόμμα,

⁹¹ Βλ. τις αποφάσεις 1 και 2/1992 [σε: Αθ. Ράικο, *Ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών και των Ευρωβουλευτικών εκλογών, Δ' Συμπλήρωμα του Δικονομικού Εκλογικού Δικαίου*, 1993, σελ. 213 και 214], 51/1997 [σε: Αθ. Ράικο, *Ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών εκλογών της 22^{ης} Σεπτεμβρίου 1996, Στ' Συμπλήρωμα του Δικονομικού Εκλογικού Δικαίου*, 1999, σελ. 139].

⁹² Βλ., αντί πολλών, τις αποφάσεις 1/1983 [σε: Αθ. Ράικο, *Ο έλεγχος του κύρους των εκλογών των βουλευτών και των ευρωβουλευτών τη 18^{ης} Οκτωβρίου 1981 και των δημοτικών και κοινοτικών αρχών, Β' Συμπλήρωμα του Δικονομικού Εκλογικού Δικαίου*, 1987, σελ. 73 επ.], 4/1995 [ΕΔΔΔ 2/1996, σελ. 263 επ.] και 46/1997 [σε: Αθ. Ράικο, *Στ' Συμπλήρωμα*, ό.π., σελ. 139], 5 και 51/2000 [ΕΔΔΔ 3/2003, σελ. 556 επ.], 22/2001 [ΕΔΔΔ 1/2004, σελ. 61 επ.].

⁹³ Η υπόθεση αφορά τον πρώην Υπουργό Οικονομικών Δ. Τσοβόλα, ο οποίος καταδικάστηκε με την απόφαση 71/1992 από το Ειδικό Δικαστήριο του άρθρου 86 Σ. σε ποινή φυλάκισης δύο (2) ετών και τριετή στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων.

⁹⁴ Βλ. την απόφαση 1/1992 [σε: Αθ. Ράικο, *Δ' Συμπλήρωμα*, ό.π., (σημ. 91), σελ. 123 επ.], 42 και 59/1996 [σε: Αθ. Ράικο, *Ο έλεγχος του κύρους των βουλευτικών και των Ευρωβουλευτικών εκλογών, Ε' Συμπλήρωμα του Δικονομικού Εκλογικού Δικαίου*, 1996, σελ. 203 και 214, καθώς επίσης Ε. Βενιζέλο, *Η στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων ως λόγος έκπτωσης από το βουλευτικό αξίωμα (γνωμοδότηση)*, ΤοΣ 4/1992, σελ. 765 επ.], 14 και 51/1999 [σε: Αθ. Ράικο, *Στ' Συμπλήρωμα*, ό.π., (σημ. 91), σελ. 139], 23/2001 [ΕΔΔΔ 1/2004, σελ. 63 επ.].

και στο ψηφοδέλτιο αναγράφεται, επί ποινή ακυρότητας, ένδειξη «μεμονωμένος υποψήφιος»⁹⁵.

4. Η υποψηφιότητα του αρχηγού ή του προέδρου

- 47 Η δυνατότητα του αρχηγού πολιτικού κόμματος ή συνασπισμού συνεργαζόμενων να είναι υποψήφιος σε περισσότερες βασικές εκλογικές περιφέρειες κρίθηκε ότι δεν αντίκειται στο Σύνταγμα⁹⁶. Έγινε δεκτό ότι ακόμη και αν γίνεται κακή χρήση της, συνιστά αναγνώριση του προέχοντος λειτουργικά ρόλου τους⁹⁷ και της ιδιάζουσας θέσης τους⁹⁸, διευκολύνοντας τα κόμματα να έχουν εκπροσώπηση στη Βουλή. Δεν είναι, γι' αυτό, αντίθετη στην αρχή της ισοδυναμίας της ψήφου, στη θέληση του εκλογικού σώματος, στην ισονομία και στην ίση συμμετοχή των πολιτών στην πολιτική, κοινωνική και οικονομική ζωή της χώρας. Στην ίδια απόφασή του το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το δικαίωμα επιλογής προϋποθέτει και απαιτεί την κατοχή της ιδιότητας του αρχηγού την ημέρα της ψηφοφορίας και όχι της ανακήρυξης ή, πολύ περισσότερο, της δήλωσης. Ακόμη λοιπόν και όταν παραιτηθεί, πριν την υποβολή της, από την ηγεσία πολιτικού κόμματος ή συνασπισμού περισσότερων συνεργαζόμενων, θα είναι βουλευτής στη βασική εκλογική περιφέρεια που εκείνος προκρίνει. Ανοικτό νομολογιακά παραμένει το ζήτημα της επιλογής, δηλαδή αν η απόφαση του αρχηγού καταλείπεται στην ελεύθερη βούλησή του, τότε μπορεί αναμφίβολα να εμφιλοχωρήσει η κακή χρήση της δυνατότητας ή υπόκειται σε συνταγματικούς καθορισμούς.

V. Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΤΑΞΗΣ

- 48 Η σύνδεση του παθητικού εκλογικού δικαιώματος με τη δημοκρατική αρχή και την πολιτική ισότητα ως στοιχείο και, αντίστοιχα, συστατικό της επιβάλλει την κατοχύρωση σε διάταξη αυξημένης τυπικής ισχύος των προσόντων για την κτήση της ιδιότητας του εκλόγιμου. Η ίδια απαίτηση καταλαμβάνει, κατά μείζονα μάλιστα λόγο, και την απώλειά της. Συνεπώς, οι λόγοι στέρησης του δικαιώματος του εκλέγεσθαι πρέπει

⁹⁵ Βλ. απόφαση 39/1982 [σε: Αθ. Ράικο, *Β΄ Συμπλήρωμα*, ό.π., (σημ. 92), σελ. 73 επ.].

⁹⁶ Βλ. την απόφαση 13/1997 [ΤοΣ 1/1998, σελ. 107 επ. με σχόλιο Κ. Μποτόπουλου, *Η προέχουσα θέση του αρχηγού κόμματος*, σελ. 97 επ. και ΕΔΔΔΔ 3/1998, σελ. 539 επ.].

⁹⁷ Ο οποίος αποτυπώνεται στο Σύνταγμα και προς τούτο αναφέρονται τα άρθρα 37 παρ. 2-4, 73 παρ. 4 και 76 παρ. 4 Σ.

⁹⁸ Όπως είχε δεχθεί το Εκλογοδικείο στις αποφάσεις του 2/1951 και 21/1956. Βλ. Αλ. Βαμβέτσο, *Το κύρος των βουλευτικών εκλογών*, Νέον Δίκαιον 12/1956, σελ. 687-688· Αθ. Ράικο, *Δικονομικόν Εκλογικόν Δίκαιον*, 1982, σελ. 401 σημ. 67· και Θ. Ξηρό, *Αρχηγός και πρόεδρος κόμματος και πρώην πρωθυπουργός ως υποψήφιοι βουλευτές*, ΘΠΔΔ 1/2009, σελ. 16 επ.

επίσης να προβλέπονται στο Σύνταγμα. Αμφότερες, κτήση και στέρψη, συγκροτούν το υποχρεωτικό περιεχόμενό της σχεδόν σε όλα τα προϊσχύσαντα Συντάγματα και βέβαια του άρθρου 55 Σ.

1. Τα θετικά προσόντα εκλογιμότητας (παρ. 1)

Φορείς του δικαιώματος του εκλέγεσθαι, δηλαδή εκλόγιμοι, είναι όσοι πληρούν τα θετικά προσόντα και δεν συντρέχει στο πρόσωπό τους κάποιο από τα κωλύματα εκλογιμότητας. Η φύση του πολιτικού δικαιώματος και ιδίως η έννομη συνέπεια που επάγεται η στέρψη (προσόντος) και αντιστοίχως η συνδρομή (κωλύματος) *δεν επιτρέπουν* τον νομοθετικό καθορισμό τους. Ο συνταγματικός νομοθέτης είναι ο αποκλειστικά αρμόδιος να τα ορίσει και ο κοινός (νομοθέτης) απαγορεύεται να επιληφθεί, με οποιονδήποτε τρόπο, προκειμένου να τα εμπλουτίσει ή να τα «εξοικονομήσει», ακόμη και να εξειδικεύσει το περιεχόμενό τους⁹⁹. Μπορεί όμως να οργανώσει την άσκηση του δικαιώματος του εκλέγεσθαι, αρκεί οι επιλογές του να μην πλήττουν τον σκληρό του πυρήνα και να συνάδουν προς τις συνταγματικές επιταγές. Το ζητούμενο έρεισμα για την εκδήλωση της πρωτοβουλίας του προσφέρει η γενική εξουσιοδότηση θέσπισης του οργανικού νόμου για τις εκλογές.

Τα θετικά προσόντα εκλογιμότητας καθορίζονται ρητά και περιοριστικά στο Σύνταγμα και καταλαμβάνουν τις γενικές βουλευτικές εκλογές. Πρόκειται για τη στιγμή ενεργοποίησης του εκλογικού σώματος στην οποία αναδεικνύεται η Βουλή. Τα μέλη της πρέπει να συνδέονται νομικά με τη χώρα, να είναι Έλληνες πολίτες. Δηλαδή να διαθέτουν την *Ελληνική ιθαγένεια*. Ο τρόπος κτήσης της, δηλαδή αν απονέμεται αυτοδικαίως με τη γέννηση¹⁰⁰ ή είναι το αποτέλεσμα πολιτογράφησης¹⁰¹, δεν έχει οποιαδήποτε σημασία. Αρκεί ο νομικός δεσμός να υφίσταται κατά τον κρίσιμο συνταγματικό χρόνο και να διατηρείται καθόλη τη διάρκεια της θητείας του αιρετού.

Ο υποψήφιος πρέπει επίσης να έχει τη *νόμιμη ικανότητα να εκλέγει*. Τη διαθέτουν όσοι πληρούν τα συνταγματικά κατοχυρωμένα θετικά και δεν συντρέχει στο πρόσωπό τους κάποιο από τα αρνητικά προσόντα, όπως ορίζονται στο Σύνταγμα και εξειδικεύονται στον εκλογικό νόμο. Δηλαδή να είναι Έλληνες, να έχουν συμπληρώσει το δέκατο

⁹⁹ Αντιθέτως, ο κοινός νομοθέτης μπορεί να επιληφθεί, προκειμένου να εξειδικεύσει τους συνταγματικούς ορισμούς, καθορίζοντας αφενός το όριο πολιτικής ενηλικότητας και αφετέρου τα εγκλήματα, η αμετάκλητη ποινική καταδίκη των οποίων επιτρέπει τη στέρψη του δικαιώματος της ψήφου (άρθρο 51 παρ. 3 πρότ. 2 Σ).

¹⁰⁰ Άρθρα 1 επ. του ν. 3284/2004 (Α' 217).

¹⁰¹ Άρθρα 5 επ. του ν. 3284/2004.

έβδομο έτος της ηλικίας τους, να μην τελούν σε πνευματική ή σωματική αναπηρία και να μην έχουν περιέλθει σε ηθική αναξιοσύνη¹⁰². Με άλλα λόγια, να ανήκουν στους ενεργούς πολίτες. Ως τέτοιοι είναι μέλη του εκλογικού σώματος, του λαού υπό τη στενή έννοια του όρου, και φορείς του δικαιώματος της ψήφου. Για την απόδειξη της ικανότητας κάποιου να εκλέγει, αρκεί η επίκληση των στοιχείων εγγραφής του στο δημοτολόγιο. Η σχετική μεία καταχωρίζεται, μεταξύ άλλων, στη δήλωση κατάρτισης του οικείου συνδυασμού και κάθε υποψήφιος την επικυρώνει, ορθότερα τη βεβαιώνει.

52 Τέλος, εκλόγιμος δεν είναι κάθε ενεργός πολίτης αλλά μόνον όσα μέλη του εκλογικού σώματος έχουν συμπληρώσει την ημέρα της ψηφοφορίας τη συνταγματικά καθορισμένη ηλικία εκλογιμότητας. Ορίζεται στο εικοστό πέμπτο έτος της ηλικίας *πραγματικά* και όχι κατά πλάσμα δικαίου, όπως συμβαίνει με την πολιτική ενηλικότητα¹⁰³. Στη δήλωση κατάρτισης του συνδυασμού καταχωρίζεται επίσης η ημερομηνία και το έτος γέννησης κάθε υποψήφιου, ο οποίος επικυρώνει, ορθότερα βεβαιώνει, τη σχετική εγγραφή. Ο καθορισμός του ηλικιακού ορίου εκλογιμότητας σε διάταξη αυξημένης τυπικής ισχύος το καθιστά *ανελαστικό*. Ο συνταγματικός δεν καταλείπει οποιοδήποτε περιθώριο στον κοινό νομοθέτη να το μεταβάλλει. Η μείωση ή/και η αύξησή του στο μέλλον μπορεί να απασχολήσει μόνο την αναθεωρητική διαδικασία. Είναι πάντως αλήθεια ότι έπειτα από πενήντα σχεδόν έτη αδιατάρακτης εφαρμογής του Συντάγματος του 1975, η διατήρηση του ορίου εκλογιμότητας στην ίδια ηλικία, όταν μάλιστα το αντίστοιχο της πολιτικής ενηλικότητας έχει ήδη μειωθεί τρεις φορές, ξενίζει.

53 Η συνταγματική διάταξη για τα θετικά προσόντα εκλογιμότητας, όπως έχει νομολογηθεί¹⁰⁴, δεν τυγχάνει ευθείας εφαρμογής στις Ευρωπαϊκές εκλογές και δεν καταλαμβάνει τις αυτοδιοικητικές εκλογές. Ο κοινός νομοθέτης διαθέτει λοιπόν ευρέα περιθώρια επιλογών, τουλάχιστον για τον καθορισμό του ηλικιακού ορίου εκλογιμότητας στις εν λόγω στιγμές ενεργοποίησης του εκλογικού σώματος. Έτσι μπορεί να κινηθεί μεταξύ της απλούστερης και γενικής, δηλαδή της ρητής παραπομπής στους συνταγματικούς ορισμούς, ή της ειδικής, δηλαδή της θέσπισης κατά περίπτωση «εξατομικευμένων κανόνων». Στις Ευρωπαϊκές εκλογές ορίζεται ότι εκλόγιμοι οι φορείς του δικαιώματος του εκλέγεσθαι σύμφωνα με τα οριζόμενα στο Σύνταγμα και τον εκλογικό νόμο¹⁰⁵, δηλαδή προκρίνεται η πρώτη επιλογή. Αντιθέτως, στις αυτοδιοικητικές εκλογές η εκλογιμότητα

¹⁰² Βλ. αναλυτικά την ερμηνεία του άρθρου 51 Σ., υπό V.3.B.a.ii και β.ii.

¹⁰³ Η ηλικία αποδεικνύεται από την εγγραφή στο Μητρώο αρρένων ή το δημοτολόγιο Δήμου (άρθρο 29 παρ. 2 του π.δ. 26/2012).

¹⁰⁴ Βλ. αμέσως παραπάνω υπό IV.2.

¹⁰⁵ Άρθρο 2 παρ. 1 πρότ. 1 του ν. 4255/2014.

υπόκειται σε αυτοτελείς ορισμούς¹⁰⁶ και η ηλικία της είναι μειωμένη σημαντικά για τους επικεφαλής, Δήμαρχο και Περιφερειάρχη, και δραστικά για τα μέλη των οικείων συμβουλίων¹⁰⁷. Δεν πρέπει να λησμονείται ότι φορείς του δικαιώματος του εκλέγεσθαι και στις δύο περιπτώσεις είναι και οι πολίτες κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁰⁸, όπως ορίζεται στο παράγωγο δίκαιό της και με κανόνες που απολαμβάνουν, μετά την ενσωμάτωσή τους στην έννομη τάξη μας, υπερνομοθετική ισχύ.

2. Η αυτοδίκαιη έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα (παρ. 2)

Από τα τρία διακριτά θετικά προσόντα εκλογιμότητας ο συνταγματικός νομοθέτης καθορίζει ρητά τη χρονική στιγμή που απαιτεί τη συνδρομή τους μόνο για ένα. Συγκεκριμένα, ο ενεργός πολίτης είναι εκλόγιμος, όταν έχει συμπληρώσει την *ημέρα της εκλογής*, δηλαδή της ψηφοφορίας, το εικοστό πέμπτο έτος της ηλικίας του. Η σιωπή στα λοιπά επιβάλλει να συναχθεί *ερμηνευτικά*. Σε αντίθεση με τα απόλυτα κωλύματα εκλογιμότητας, η συνδρομή των οποίων δεν επιτρέπει τόσο την ανακήρυξη των υποψηφίων όσο και την εκλογή, στα θετικά προσόντα εκλογιμότητας προκρίνεται η αναφορά μόνο στη δεύτερη. Δεδομένου ότι το ζεύγμα των διακριτών πράξεων της εκλογικής διαδικασίας, δηλαδή η ανακήρυξη και η εκλογή, είναι από μακρού γνωστό, η επιλογή περικλείει *σαφή δήλωση βούλησης*. Η ιδιότητα του Έλληνα πολίτη και η νόμιμη ικανότητα να εκλέγει πρέπει, επίσης, να γίνει δεκτό ότι απαιτείται να συντρέχουν στο πρόσωπο υποψηφίου *την ημέρα διεξαγωγής της ψηφοφορίας*.

Βέβαια, οι δύο διακριτές στιγμές *δεν διαφοροποιούνται ουσιαδώς* ως προς την απόκτηση των εν λόγω θετικών προσόντων. Στο βραχύ χρονικό διάστημα των τριών περίπου εβδομάδων που μεσολαβεί από την ανακήρυξη των συνδυασμών έως την εκλογή, κτήση της Ελληνικής ιθαγένειας θα μπορούσε να χωρέσει αποκλειστικά με πολιτογράφηση στο πλαίσιο μιας διαδικασίας που είχε ήδη εκκινήσει, αλλά δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί και πάντως στη διάρκεια του εκλογικού αγώνα θα «παγώσει». Εξάλλου, η κατ' έτος εγγραφή στους εκλογικούς καταλόγους λαμβάνει χώρα άπαξ, ο εκλογέας δηλώνει το εκλογικό διαμέρισμα στο οποίο επιθυμεί να εγγραφεί, ενώ για τις μεταβολές στα δημοτολόγια, λόγω απόκτησης ή απώλειας της Ελληνικής ιθαγένειας και θανάτου, ενημερώνεται το Υπουργείο Εσωτερικών στις αρχές του επόμενου μήνα

¹⁰⁶ Άρθρα 9, για τους Δήμους, και 47, για τις Περιφέρειες, του ν. 4804/2021 (Α' 90).

¹⁰⁷ Στο εικοστό πρώτο (21^ο) και, αντιστοίχως, στο δέκατο όγδοο (18^ο) έτος.

¹⁰⁸ Με την εξαίρεση των επικεφαλής των οργανισμών του δεύτερου βαθμού, οι οποίοι είναι αποκλειστικά Έλληνες πολίτες.

και επικαιροποιεί τους εκλογικούς καταλόγους ανά δίμηνο¹⁰⁹. Σε κάθε περίπτωση, έλεγχος της πλήρωσης των θετικών προσόντων ή της συνδρομής κωλυμάτων, κατά την κρατούσα στην επιστήμη άποψη, ανήκει στην *αποκλειστική αρμοδιότητα* του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου¹¹⁰ και δεν διενεργείται κατά την ανακήρυξη.

- 56 Ο συνταγματικός νομοθέτης καθορίζει επίσης την έννομη συνέπεια της στέρσης θετικού προσόντος εκλογιμότητας, προβλέποντας ότι επιφέρει την *αυτοδίκαιη έκπτωση* από το βουλευτικό αξίωμα. Ακόμη και αν δεν γινόταν ρητή αναφορά στην ιδιότητα του βαρυνόμενου, η προβλεπόμενη κύρωση μπορεί να επιβληθεί μόνο μετά την ανακήρυξη του βουλευτή και την ανάληψη των καθηκόντων του. Δηλαδή, η στέρση είναι *επιγενόμενη* και δεν μπορεί να αφορά, για προφανείς και ευνότους λόγους, τη συμπλήρωση της ηλικίας εκλογιμότητας. Η στιγμή γέννησης είναι εξαρχής γνωστή, αποδεικνύεται κατά τρόπο αντικειμενικό και δηλώνεται υπεύθυνα, με όλες τις νόμιμες συνέπειες από τον υποψήφιο. Το ενδιαφέρον εντοπίζεται λοιπόν στα λοιπά δύο προσόντα.
- 57 Ο πολίτης παύει να είναι Έλληνας όταν απωλέσει την Ελληνική ιθαγένεια. Οι λόγοι είναι περισσότεροι και καθορίζονται αναλυτικά στον νόμο¹¹¹. Πρόκειται, ιδίως, για την κτήση αλλοδαπής ιθαγένειας, για την έκπτωση και την αποποίηση της Ελληνικής. Εξάλλου, ο βουλευτής παύει να έχει τη νόμιμη ικανότητα να εκλέγει, μόνον όταν στερηθεί το δικαίωμα της ψήφου για τους περιοριστικά αναφερόμενους στο Σύνταγμα και στην εκλογική νομοθεσία που εξειδικεύει τους ορισμούς του λόγου, πρωτίστως όταν καταδικαστεί, αμετάκλητα, για συγκεκριμένα αδικήματα ή εγκλήματα και με συγκεκριμένη ποινή¹¹².

¹⁰⁹ Για τη διαδικασία, βλ. τα άρθρα 10 επ. του π.δ. 26/2012, όπως ισχύουν.

¹¹⁰ Βλ. Κ. Μαυριά, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 2021, σελ. 561 επ. · Contra ο Θ. Ξηρός, *Ο έλεγχος των κωλυμάτων εκλογιμότητας κατά την ανακήρυξη στις βασικές εκλογικές περιφέρειες*, ΕΔΔΔΔ 4/2002, σελ. 732 επ.

¹¹¹ Άρθρα 16 επ. του ν. 3824/2004.

¹¹² Άρθρο 5 του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 92 του ν. 4804/2021.

Στον Ποινικό Κώδικα, όπως ίσχυε έως την 1^η Ιουλίου 2019, η αποστέρση των πολιτικών δικαιωμάτων αποτελούσε παρεπόμενη ποινή και ως τέτοια συνόδευε υποχρεωτικά την επιβολή συγκεκριμένων ποινικών κυρώσεων. Από τη στιγμή που η καταδικαστική απόφαση καθίστατο αμετάκλητη, ο αποστερούμενος τα πολιτικά του δικαιώματα δεν μπορούσε να ψηφίσει ούτε να εκλεγεί στις πολιτικές (γενικές βουλευτικές και Ευρωπαϊκές) ή στις αυτοδιοικητικές εκλογές και έχανε το όποιο αιρετό αξίωμα κατείχε. Ο νέος Ποινικός Κώδικας, ο οποίος κυρώθηκε με το ν. 4619/2019 (Α΄ 95), επανακαθόρισε τις παρεπόμενες ποινές (άρθρο 59). Από τις δύο διακριτές συνιστώσες-εκλογικές συνέπειες της αποστέρσης των πολιτικών δικαιωμάτων, παραμένει σε ισχύ μόνον η μία και μάλιστα η επιβολή της δεν είναι, πλέον, υποχρεωτική, καθώς ο δικάσας σχηματισμός εξοπλίζεται με διακριτική ευχέρεια. Συγκεκριμένα, η καταδίκη σε κάθειρξη του επιτρέπει να επιβάλει στον υπαίτιο ως παρεπόμενη ποινή την αποστέρση της δημόσιας θέσης και του δημόσιου ή του αυτοδιοικητικού

Η στέρηση θετικού προσόντος εκλογιμότητας επιφέρει την *αυτοδίκαιη έκπτωση* από το βουλευτικό αξίωμα. Η διατύπωση της συνταγματικής διάταξης επιτρέπει, καταρχήν, να υποστηριχθεί η άποψη ότι η έννομη συνέπεια επέρχεται άνευ ετέρου, δίχως άλλη ενέργεια. Ακόμη και αν η στέρηση είναι πρόδηλη και αυταπόδεικτη, η έννομη συνέπειά της επιβάλλεται να επιβεβαιωθεί στο πλαίσιο δικαστικής διαδικασίας, όπως πρέπει να συμβαίνει σε κάθε κράτος δικαίου. Στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο ανατίθεται συνταγματικά, μεταξύ των άλλων, η αρμοδιότητα να κρίνει για την έκπτωση από το βουλευτικό αξίωμα σύμφωνα με τα οριζόμενα στην παρ. 2 του άρθρου 55 Σ.¹¹³ Συνεπώς, απαιτείται απόφασή του, με την οποία αποφαινεται δεσμευτικά για τη συνδρομή του λόγου και μόνον τότε ο βουλευτής εκπίπτει υποχρεωτικά του αξιώματός του. Η ετυμολογία του δεν ισχύει από τη δημοσίευσή της αλλά ανατρέχει αναδρομικά στη στιγμή που συντελείται η στέρηση και ανακύπτει το ζήτημα της έκπτωσης. Δηλαδή με την έκδοση της πράξης απώλειας της ιθαγένειας ή τη δημοσίευση της αμετάκλητης ποινικής καταδίκης. Στην περίπτωση της αποστέρησης των πολιτικών δικαιωμάτων, ο κρίσιμος χρόνος ανάγονταν στην επιβολή της παρεπόμενης ποινής¹¹⁴.

VI. Ο ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ

Οι υποψήφιοι διεκδικούν την προτίμηση του εκλογικού σώματος σε συνδυασμούς πολιτικού κόμματος ή συνασπισμού περισσότερων συνεργαζόμενων. Η κατάρτισή τους αναγορεύθηκε πρόσφατα σε *πολιτικό δικαίωμα* και η άσκησή του, αποκλειστικά στις γενικές βουλευτικές εκλογές, συναρτήθηκε ευθέως με την απαίτηση της σωρευτικής συνδρομής των νομοθετικά καθορισμένων προϋποθέσεων. Όταν διακριβωθεί η μη πλήρωσή τους, επιβάλλεται ο αποκλεισμός από την εκλογική αναμέτρηση του συνδυασμού και των υποψηφίων του.

1. Η κατάρτιση συνδυασμών και το δικαίωμα πολιτικής συσσωμάτωσης

Το πέρασμα της εκλογικής διαδικασίας στην ηλεκτρονική εποχή και η κατάργηση της από μακρού γνωστής πρότασης ή αυτοπρότασης των υποψηφίων συνοδεύθηκαν από ουσιαστικές μεταβολές στην κατάρτιση των συνδυασμών. Αναγορεύεται μάλιστα

αξιώματος που κατέχει, όταν κρίνεται ότι η πράξη συνιστά βαριά παράβαση των καθηκόντων του (άρθρο 60 παρ. 1). Αντιθέτως, ο αμετακλήτως καταδικασθείς, ακόμη και όταν του επιβληθεί η παρεπόμενη ποινή, εξακολουθεί να είναι μέλος του εκλογικού σώματος και, συνεπώς, δεν κωλύεται η ανακήρυξή του ως υποψηφίου και, ιδίως, η εκλογή του σε αιρετή θέση.

¹¹³ Άρθρο 100 παρ. 1 περίπτ. γ) Σ.

¹¹⁴ Βλ. αμέσως παραπάνω υπό IV.2.

για πρώτη φορά σε δικαίωμα¹¹⁵ και η αποστέρησή του χωρεί επιτρεπτά όταν δεν συντρέχουν σωρευτικά οι προς τούτο καθορισμένες ex lege προϋποθέσεις. Αν πρόκειται πράγματι για δικαίωμα, φορείς του είναι κατεξοχήν και πάντως παραδοσιακά στη νομοθεσία για την εκλογή βουλευτών τα πολιτικά κόμματα και οι συνασπισμοί περισσότερων συνεργαζόμενων, κατ' εξαίρεση δε οι ανεξάρτητοι υποψήφιοι.

61 Τα πολιτικά κόμματα είναι θεσμοί πολιτικής συμμετοχής, διαμεσολάβησης και έκφρασης της λαϊκής θέλησης. Επιδιώκουν, ιδίως διεκδικώντας την προτίμηση του εκλογικού σώματος, να *συμπράξουν* στη διαμόρφωση ή να *ασκήσουν* την κρατική εξουσία. Αμφότερα σύμπραξη και άσκηση συγκεκριμενοποιούν τους προνομιακά επιδιωκόμενους με την *ίδρυση* και ιδίως τη *δράση* τους σκοπούς. Γι' αυτό η συμμετοχή στις εκλογές συνέχεται ευθέως και συνυφαίνεται άρρηκτα, αποτελώντας τη βασική του έκφανση, με το δικαίωμα *πολιτικής συσσωμάτωσης*. Δηλαδή το σύνθετο, λειτουργικό και συλλογικής (ομαδικής) δράσης πολιτικό δικαίωμα των Ελλήνων να *ιδρύουν* και να *συμμετέχουν* σε πολιτικό κόμμα, η οργάνωση και η δράση του οποίου οφείλει πάντως να εξυπηρετεί την *ελεύθερη λειτουργία* του *δημοκρατικού πολιτεύματος*. Η φύση του, η ιστορική ερμηνεία της συνταγματικής διάταξης και η απουσία ρητής εξουσιοδότησης συνηγορούν στην αποδοχή της άποψης ότι *η άσκησή του δεν τελεί υπό την επιφύλαξη του νόμου*¹¹⁶.

62 Κάθε πολιτικός σχηματισμός, πρωτίστως με τη μορφή πολιτικού κόμματος, *επιβεβαιώνει την ύπαρξή* του και εντέλει εκπληρώνει τη *συνταγματική αποστολή* του κάθε φορά που απευθύνεται στον λαό, ως πηγή και φορέα κάθε εξουσίας, για να διεκδικήσει και να πετύχει την εκπροσώπησή του στα αντιπροσωπευτικά σώματα, τη Βουλή ή/και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Οι εκλογές δεν είναι απλώς η κορυφαία στιγμή έκφρασης της λαϊκής κυριαρχίας, προσφέρουν επίσης απτή και αντικειμενική απόδειξη ότι το πολιτικό κόμμα εκπροσωπεί *εν ενεργεία πολιτικές δυνάμεις με έκδηλη παρουσία στην πολιτική ζωή*¹¹⁷. Η συμμετοχή του στην εκλογική διαδικασία και η λαϊκή θέληση εξα-

¹¹⁵ Ως τέτοιο διακηρύσσεται στο άρθρο 32 του π.δ. 26/2012, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 29 του ν. 4648/2019.

¹¹⁶ Βλ. παραπάνω υπό III.1.Δ.

¹¹⁷ Το Δ΄ Τμήμα και η Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας, στην πλούσια και πάγια νομολογία τους για την κρατική χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων, αναγνώρισαν στον κοινό νομοθέτη την *ευχέρεια* να οριοθετεί και να καθορίζει τον κύκλο των δικαιούχων στη βάση συγκεκριμένων προϋποθέσεων. Συγκεκριμένα, απαιτούν να εδράζονται σε *αντικειμενικά* και *πρόσφορα κριτήρια*, να συνάπτονται και να εξυπηρετούν τον *επιδιωκόμενο σκοπό*, δηλαδή τη χρηματοδότηση μόνον όσων σχηματισμών αντιπροσωπεύουν *εν ενεργεία πολιτικές δυνάμεις με έκδηλη παρουσία* στην πολιτική ζωή, να διασφαλίζουν, τέλος, την, και συνταγματικά επιβαλλόμενη, *αναλογία* με το προκρινόμενο

σφαλίζεται και αντιστοίχως εκφράζεται στην πράξη, κατά κανόνα αν όχι αποκλειστικά, με τους *εκλογικούς συνδυασμούς υποψηφίων*. Η κατάρτισή τους αποτελεί το νομοθετικά προσφερόμενο μέσο, άλλως τον τρόπο, για τη διεκδίκηση της προτίμησης του εκλογικού σώματος. Δηλαδή για την πραγμάτωση στη βασική εκδήλωση της δράσης του πολιτικού κόμματος. Ο αποκλεισμός από τις εκλογές, όταν δεν του επιτρέπεται να καταρτίσει συνδυασμούς για να πάρει μέρος σε αυτές, *πλήττει και μάλιστα στον σκληρό του πυρήνα το δικαίωμα πολιτικής συσσωμάτωσης*. Κάθε πολιτικό κόμμα αν έχει ιδρυθεί νόμιμα μπορεί να απευθύνεται ελεύθερα και χωρίς περιορισμούς ή αποκλεισμούς στο εκλογικό σώμα, πραγματώνοντας έτσι τη βασική συνταγματική αποστολή του. Ο εκ των υστέρων, δηλαδή μετά την ίδρυση, αποκλεισμός από τις εκλογές δεν του επιτρέπει να συμμετάσχει στην *πολιτική ζωή* και μάλιστα στην κορυφαία στιγμή της¹¹⁸. Η αποστέρηση του δικαιώματος κατάρτισης συνδυασμών και, συνεπεία της, ο αποκλεισμός από τις εκλογές συνιστά, όπως υποστηρίχθηκε¹¹⁹, «κώλυμα εκλογιμότητας», μέτρο εντοπισμένο και ήπιο, που αφορά αποκλειστικά τη συμμετοχή του στη διεκδίκηση της προτίμησης του εκλογικού σώματος. Υπό αυτή την ερμηνευτική προσέγγιση, το ζητούμενο έρεισμα της νομοθετικής πρωτοβουλίας σε διάταξη αυξημένης τυπικής ισχύος αναζητείται υποχρεωτικά στους ορισμούς της παρ. 1 του άρθρου 29 Σ. και η εκδήλωσή της απαιτεί την παροχή σχετικής, ειδικής προς τούτο, εξουσιοδότησης του συνταγματικού στον κοινό νομοθέτη. Αν και η ιστορική, η γραμματική και η τελολογική ερμηνεία συνηγορεί στην αποδοχή της άποψης ότι το δικαίωμα πολιτικής συσσωμάτωσης και η δημοκρατική ρήτρα δεν τελούν υπό την επιφύλαξη του νόμου, η πλειοψη-

63

μέσο. Βλ. τις αποφάσεις Ολ 1862/1985 [ΤοΣ 12/1986, σελ. 493 επ.], 5001 και 5002/1988, Ολ 993/1989, 1116/1990 (Δ΄ Τμ. 7μ.), 2285/1994, 3157/2009 (Δ΄ Τμ.) και Ολ 3869/2011. Για το θέμα βλ., επίσης, Θ. Ξηρό, *Οι προϋποθέσεις για τον καθορισμό των δικαιούχων της κρατικής χρηματοδότησης στη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας με αφορμή την απόφαση 3157/2009*, ΘΠΔΔ 8-9/2009, σελ. 910 επ. και *Idem*, *Και πάλι για τις προϋποθέσεις της τακτικής εκλογικής χρηματοδότησης*, ΘΠΔΔ 1/2013, σελ. 44 επ.

¹¹⁸ Σύμφωνα με τα οριζόμενα στην παρ. 1 του άρθρου 5 Σ., στην οποία κατοχυρώνεται, κατά την ορθότερη άποψη, «ένα γενικό δικαίωμα ελευθερίας που συμπληρώνει την παρεχόμενη από τα άλλα δικαιώματα προστασία της προσωπικότητας», βλ. Κ. Χρυσόγονο, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, 2023, σελ. 256 · με επικουρική όμως εφαρμογή, όταν το Σύνταγμα δεν περιέχει ειδικές διατάξεις, άλλως η επίκλησή του «είναι ερμηνευτικά περιττή και επομένως εσφαλμένη», βλ. Π. Δαγτόγλου, *Συνταγματικό Δίκαιο. Ατομικά Δικαιώματα*, 2010, σελ. 1351 · ενώ, κατ' άλλους, «μία γενική αρχή, κατευθυντήρια για τον νομοθέτη, και ένας ερμηνευτικός κανόνας για τη διοίκηση και τα δικαστήρια», βλ. Αρ. Μάνεση, *Συνταγματικά δικαιώματα, α΄. Ατομικές ελευθερίες*, 1982, σελ. 119. Και υπό τις δύο εκδοχές, η συνταγματική ρύθμιση δεν τελεί υπό την επιφύλαξη του νόμου.

¹¹⁹ Βλ. Χ. Ανθόπουλο, *Αποκλεισμός κομμάτων από τις εκλογές και Σύνταγμα*, Τα Νέα 06.02.2023, σελ. 10 · και *Idem*, *Αποκλεισμός κομμάτων από τις εκλογές και τεχνάσματα για την καταστρατήγησή του*, Τα Νέα 24-25.03.2023, σελ. 24-25.

φία της Ολομέλειας του Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου στην απόφασή της 8/2023¹²⁰ εκλαμβάνει¹²¹ τη συνταγματική απαίτηση η οργάνωση και η δράση του πολιτικού κόμματος να εξυπηρετεί την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος ως ρύθμιση με *επιτακτικό χαρακτήρα*, θεωρεί ότι *ισοδυναμεί με υποχρέωση και συνιστά «σιωπηρή επιφύλαξη υπέρ του νόμου»*. Έτσι, αναγνωρίζει στον κοινό νομοθέτη τη δυνατότητα *«να καθιερώσει στο πλαίσιο των οργανωτικών βάσεων του ισχύοντος πολιτεύματος, περιορισμούς στο πεδίο του εκλογικού δικαίου, διά των οποίων απαγορεύει τη συμμετοχή κομμάτων ή συνασπισμών στην εκλογική διαδικασία, όταν είτε η οργάνωση είτε η αναπτυχθείσα ή αναπτυσσόμενη δράση τους, όπως αυτή εκδηλώνεται δια συγκεκριμένων πράξεων»* αντιστρατεύεται τη δημοκρατική ρήτρα, απαιτεί όμως *«... οι περιορισμοί ως προς τη δυνατότητα εκλογιμότητας ενός πολιτικού κόμματος να είναι σαφείς, μη επιδεχόμενοι αμφισβήτηση κατά το περιεχόμενό τους, τυπικοί, περιοριστικά αναφερόμενοι και μη επιδεχόμενοι αναλογικής εφαρμογής και βεβαίως να συνάδουν με τη διασφάλιση αποκλειστικά και μόνον του δημοκρατικού πολιτεύματος»*.

- 64 Αντιδιαστέλλοντας με την ακόμη μη επιτρεπτή συνταγματικά θέση εκτός νόμου πολιτικού κόμματος, η πλειοψηφία δέχεται ότι μετά την παρέλευση πενήντα ετών ομαλής λειτουργίας του πολιτεύματος και στις παρούσες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες μπορεί *«να θεσπιστούν από τον νομοθέτη τα απολύτως αντικειμενικά κριτήρια, βάσει των οποίων είναι δυνατός ο περιορισμός ή ο αποκλεισμός από την εκλογική διαδικασία ενός πολιτικού κόμματος, που παραβιάζει τον συνταγματικό κανόνα ότι τα πολιτικά κόμματα οφείλουν να υπηρετούν το δημοκρατικό πολίτευμα»*. Τέτοιο είναι όποιο *«υποκινεί τη βία και προωθεί πολιτικές θέσεις που δεν σέβονται τη δημοκρατία ή που αποσκοπεί στην κατάλυσή της και την παραβίαση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από αυτήν, δεν απολαμβάνει προστασίας έναντι νομοθετικών ρυθμίσεων, οι οποίες παρουσιάζονται επιβεβλημένες και επιθυμητές προς προστασία της ίδιας της Δημοκρατίας»*.

2. Οι εκλογικοί συνδυασμοί και οι υποψήφιοί τους

- 65 Η αποστέρηση του δικαιώματος κατάρτισης συνδυασμών μπορεί να επιβάλλεται σε βάρος πολιτικού κόμματος ή συνασπισμού περισσότερων συνεργαζόμενων, όταν δεν πληρούνται σωρευτικά οι νομοθετικά καθορισμένες προϋποθέσεις, καταλαμβάνει

¹²⁰ Το κείμενό της αναρτήθηκε στον [δικτυακό τόπο](#)/Βουλευτικές εκλογές της 21.05.2023.

¹²¹ Με την επίκληση της γραμματικής ερμηνείας, τη χρήση του ρήματος οφείλει, της τεολογικής και της συστηματικής ερμηνείας, με αναφορά στις θεμελιώδεις δημοκρατικές αρχές που διαπνέουν το Σύνταγμα και εγκαθιδρύουν τη δημοκρατική κοινωνία (άρθρα 1 παρ. 1 και 2, 2 παρ. 1, 5 παρ. 1, 2 και 3, 26, 87 παρ. 2 και 93 παρ. 4 Σ.).

όμως εξ αποτελέσματος και τους υποψηφίους τους. Σύμφυτη με το δικαίωμα του εκλέγεσθαι, στην ουσία συνιστά διακριτή έκφασή του για τη διεκδίκηση από τους φορείς του της προτίμησης του εκλογικού σώματος, είναι η δυνατότητα, άλλως η ευχέρειά τους να *επιλέγουν τον συνδυασμό* στον οποίο θα ενταχθούν και υπό τη σημαία του θα επιδιώξουν την εκλογή στη Βουλή ή και σε άλλο αντιπροσωπευτικό σώμα. Την επιλογή τους διαμορφώνουν *ελεύθερα*, η ιδεολογικοπολιτική ταύτιση ή, έστω, εγγύτητα προς τις καταστατικές αρχές και τον προγραμματικό λόγο δεν αποτελεί το μοναδικό της κριτήριο. Τουλάχιστον εξίσου σοβαρά λαμβάνεται υπόψη και η προοπτική που προσφέρει στην εκλογή, με άλλα λόγια οι πιθανότητες επιτυχίας.

Οι υποψήφιοι εντάσσονται κατά κανόνα σε συνδυασμό πολιτικού κόμματος ή, σπανιότερα, συνασπισμού περισσότερων συνεργαζόμενων. Πρόκειται για το *επικρατούν* στις γενικές βουλευτικές εκλογές και το *αποκλειστικό* στις Ευρωπαϊκές εκλογές *μέσο άσκησης* του παθητικού εκλογικού δικαιώματος. Στους φορείς του και μόνο στην πρώτη από τις παραπάνω στιγμές ενεργοποίησης του εκλογικού σώματος καταλείπεται επίσης η δυνατότητα να διεκδικήσουν την προτίμηση των ψηφοφόρων, εντασσόμενοι σε *συνδυασμό ανεξάρτητων* ή ως *μεμονωμένοι υποψήφιοι*¹²². Αμφότερες όμως αποδεικνύονται στην πράξη επιλογές απαγορευτικές για την εκλογή, αφού η συμμετοχή στην κατανομή των βουλευτικών εδρών κατά τη διάρκεια των τεσσάρων τελευταίων δεκαετιών απαιτεί τη συγκέντρωση ποσοστού εγκύρων ψηφοδελτίων, τουλάχιστον, ίσου με το τρία τοις εκατό (3%) του συνόλου τους στην Επικράτεια¹²³. Το ιδιαίτερα υψηλό αντικειμενικά *εκλογικό κατώφλι* υποχρεώνει τους υποψηφίους να προκρίνουν την ένταξη σε συνδυασμό πολιτικού κόμματος ή συνασπισμού περισσότερων συνεργαζόμενων, εφόσον επιθυμούν να διεκδικήσουν, σοβαρά και με προοπτική επιτυχίας, την ανάδειξή τους στη Βουλή.

Αν συνδυασμός δεν ανακηρυχθεί και μοιραία αποκλειστεί από τις εκλογές, την ίδια ακριβώς τύχη θα έχουν στο σύνολό τους οι υποψήφιοί του. Δεδομένου μάλιστα ότι δεν είναι επιτρεπτή πλέον η δήλωση άλλου συνδυασμού ή η συμμετοχή τους ως μεμονωμένων υποψηφίων βρίσκονται αντιμέτωποι στην ουσία με *νέο, γενικό και απόλυτο, κώλυμα εκλογιμότητας*. Βαρύνει μόνον όσους επέλεξαν να διεκδικήσουν την προτίμηση του εκλογικού σώματος υπό τη σημαία του πολιτικού κόμματος ή του συνασπισμού που αποκλείστηκε από τις εκλογές. Όπως όμως είναι γνωστόν, τα κωλύματα εκλογιμότητας, ως διακριτική και επιτρεπτή μορφή κατ' εξαίρεση στέρξης

¹²² Για την έννοια, βλ. αμέσως παραπάνω υπό IV.2.

¹²³ Άρθρο 99 παρ. 1 του π.δ. 26/2012.

του δικαιώματος του εκλέγεσθαι, προβλέπονται *περιοριστικά* στο άρθρο 56 Σ.¹²⁴ και επιβάλλεται νομολογιακά να *ερμηνεύονται στενά*¹²⁵. Συνεπώς, η επαύξησή τους με πρωτοβουλία του κοινού νομοθέτη *πάσχει προδήλως συνταγματικότητα*, αφού αποστερεί συλλήβδην από την άσκηση του παθητικού εκλογικού δικαιώματος ενεργούς κατά τα λοιπά πολίτες.

3. Οι προϋποθέσεις για την κατάρτιση συνδυασμού

- 68 Αλλά και αν ακόμη ήθελε γίνει δεκτό ότι ο αποκλεισμός από τις εκλογές δεν πάσχει συνταγματικότητας, ζήτημα τίθεται και για ορισμένες από τις νομοθετημένες και απαιτούμενες σωρευτικά προϋποθέσεις για την κατάρτιση συνδυασμών. Η απαίτηση το πολιτικό κόμμα ή οι επιμέρους συνιστώσες συνασπισμού περισσότερων συνεργαζόμενων να *έχουν ιδρυθεί νόμιμα* θεωρείται αυτονόητη και *δεν υπόκειται* σε οποιοδήποτε έλεγχο¹²⁶. Εξάλλου, η μη καταδίκη για συγκεκριμένα αδικήματα ή εγκλήματα με ποινές που επισύρουν τη *στέρηση του δικαιώματος της ψήφου* δεν αφορά τόσο την καταστατική όσο την πραγματική ηγεσία του. Ο κοινός νομοθέτης σπεύδει μάλιστα να την οριοθετήσει, προσδίδοντάς της την έννοια ότι πρόσωπο άλλο από εκείνο που κατέχει τυπικά θέση προέδρου, γενικού γραμματέα, μέλους της διοικούσας επιτροπής ή νομίμου εκπροσώπου με *συγκεκριμένες πράξεις* του εμφανίζεται να «*ασκεί διοίκηση του κόμματος*» ή να «*έχει τοποθετήσει εικονική ηγεσία*» ή να έχει τον «*ηγετικό ρόλο προς το εκλογικό σώμα*».
- 69 Ο επικεφαλής κάθε πολιτικού κόμματος ορίζεται στο καταστατικό του, εκλέγεται και απολαμβάνει κατά το δυνατόν ευρεία νομιμοποίηση από το πολυπληθέστερο στη σύνθεσή του συλλογικό όργανο, ασκεί τις αρμοδιότητες που του ανατίθενται και η ιδιότητά του προκύπτει από επίσημα κομματικά έγγραφα. Πρακτικά συνεδριάσεων, αποφάσεις οργάνων και λοιπές πράξεις προσφέρουν *πλήρη απόδειξη* και αρκούν καταρχήν για να αναδειχθεί η ιδιότητα του καταστατικού και του πραγματικού ηγέτη. Το όνομα του

¹²⁴ Βλ., αντί άλλων, Γ. Σωτηρέλη, *Κωλύματα εκλογιμότητας και ασυμβίβαστα βουλευτών στο μεταίχμιο δύο συνταγματικών αναθεωρήσεων*, 2006, σελ. 77 επ. και 139 επ., με τις εκεί αναφορές και στη πλούσια σχετική νομολογία.

¹²⁵ Βλ., αντί πολλών, τις αποφάσεις 10/1978, 47/1989, 67/1997 [ΕΔΔΔΔ 3/2000, σελ. 549 επ.], 18/2000, 16/2001 [ΕΔΔΔΔ 1/2003, σελ. 54 επ.], 12/2004, 1 και 11/2018.

¹²⁶ Πράγματι, η νόμιμη ίδρυση συντελείται με μόνη την υποβολή και τη γνωστοποίηση στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου της *ιδρυτικής δήλωσης* και, αντιστοίχως, των νομοθετικά καθορισμένων εγγράφων ή λοιπών στοιχείων που τη συνοδεύουν, δηλαδή του καταστατικού και της ιδρυτικής διακήρυξης που υπογράφεται από τουλάχιστον διακόσιους (200) ενεργούς εκλογικά πολίτες [άρθρο 29 παρ. 1 και 2 του ν. 3023/2002 (Α΄ 146)].

αρχηγού ή του προέδρου του πολιτικού κόμματος προτάσσεται επίσης στη δήλωση του συνδυασμού. Αλλά και ο *ηγετικός ρόλος* προς το εκλογικό σώμα από τη φύση του ανάγεται και αποκτά επικαιρότητα στη *διάρκεια του εκλογικού αγώνα*, επιφυλάσσεται δε στην καταστατική ηγεσία και συγκεκριμένα στον επικεφαλής του πολιτικού κόμματος ή του συνασπισμού, ο οποίος είναι κατά κανόνα και ο κεντρικός ομιλητής στις συγκεντρώσεις σε μεγάλες πόλεις της χώρας. Σε κάθε περίπτωση, η στοιχειοθέτηση της πραγματικής ηγεσίας επιβάλλει, σε αντίθεση με ό,τι ισχύει για τους οριστικώς καταδικασθέντες, *αξιολόγηση* που ανήκει στη *δημόσια σφαίρα*. Δηλαδή κρίση που εκφεύγει των ασκούμενων, *αμιγώς διοικητικής φύσης*, εκλογικών καθηκόντων του Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου.

Απαιτείται τέλος η *οργάνωση* και η *δράση* πολιτικού κόμματος ή των συνιστωσών συνασπισμού περισσότερων συνεργαζόμενων να εξυπηρετεί την *ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος*. Δηλαδή να πληροί τις επιταγές της *δημοκρατικής ρήτηρας*, στην οποία υπόκειται συνταγματικά το δικαίωμα ίδρυσης και συμμετοχής σε πολιτικό κόμμα, ορθότερα το δικαίωμα *πολιτικής συσσωμάτωσης*. Ο κοινός νομοθέτης οριοθετεί την κρίσιμη έννοια με *αρνητική διατύπωση*¹²⁷ και αναφορά στην καταδίκη, ποινικά και σε οποιονδήποτε βαθμό, *υποψήφιων βουλευτών ή ιδρυτικών μελών ή διατελεσάντων προέδρων* για συγκεκριμένα εγκλήματα. Ωστόσο, η *ex lege* οριοθέτηση της δημοκρατικής ρήτηρας καθαυτή θεωρείται τουλάχιστον *συνταγματικά προβληματική*, αφού ο κοινός νομοθέτης δεν διαθέτει, όπως ήδη αναφέρθηκε, ειδική προς τούτο εξουσιοδότηση από διάταξη αυξημένης τυπικής ισχύος. Η άσκηση του πολιτικού δικαιώματος ίδρυσης και συμμετοχής σε πολιτικό κόμμα δεν τελεί ως γνωστόν υπό την επιφύλαξη του νόμου. Το σημαντικότερο, η αναγνώριση στην εκάστοτε κοινοβουλευτική πλειοψηφία της *ευχέρειας να καθορίζει την περιπτώσιολογία* της μη εξυπηρέτησης της ελεύθερης λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος ενδέχεται, ίσως και συντομότερα του αναμενόμενου, να μας φέρει αντιμέτωπους και με τη θέση, γι' αυτό ακριβώς τον λόγο και δίχως να προηγηθεί συνταγματική αναθεώρηση, *εκτός νόμου* πολιτικού κόμματος¹²⁸.

4. Ο έλεγχος της συνδρομής τους

Τη συνδρομή των προϋποθέσεων για την κατάρτιση συνδυασμών *διακριβώνει αυτε-* 71

¹²⁷ Η διάταξη δεν περιλαμβάνονταν στο σχέδιο νόμου, όπως κατατέθηκε στη Βουλή, και προστέθηκε κατά την επεξεργασία του στην Ολομέλεια από τον Υπουργό Εσωτερικών. Βλ. Βουλή των Ελλήνων, Πρακτικά της Βουλής, ΙΗ΄ Περίοδος-Σύνοδος Δ΄, Συνεδρίαση ΠΒ΄, 28.02.2023.

¹²⁸ Contra στην επικρατούσα άποψη της συντριπτικής πλειονότητας των εκπροσώπων της επιστήμης.

παγγέλτως η Ολομέλεια, δηλαδή ο πρόεδρος και όλοι οι δικαστικοί λειτουργοί μέλη του Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου, όχι η πενταμελής σύνθεσή του, η οποία επιλαμβάνεται ιστορικά και χωρίς καμία εξαίρεση κάθε εκλογικού ζητήματος της αρμοδιότητάς του. Ο ελέγχων σχηματισμός μπορεί να λαμβάνει ή να ζητεί σχετική *τεκμηρίωση* από τις, κατά περίπτωση, *αρμόδιες δικαστικές ή άλλες αρχές*. Πρόκειται για επιλογή με *αναγνωριστικό* κατά βάση περιεχόμενο, αφού η δυνατότητα μπορούσε να συναχθεί ερμηνευτικά. Τα στοιχεία που είναι σε θέση να διαθέσουν οι δικαστικές αρχές, όταν ζητηθούν, εντοπίζονται σε τυχόν ποινική καταδίκη προσώπων που κατέχουν θέσεις στην καταστατική ηγεσία ή είναι υποψήφιοι, ιδρυτικά μέλη και πρώην πρόεδροι. Εξάλλου, όσα θα λάβει και ιδίως θα ζητήσει το Α1 Τμήμα του Αρείου Πάγου από τις *λοιπές αρχές* πιθανολογείται ότι θα αναφέρονται, προνομιακά αν όχι αποκλειστικά, στη διακρίβωση της πραγματικής ηγεσίας.

- 72 Η εν λόγω διαδικασία είναι *καινοφανής*, δεν οργανώνεται όμως με *δικαιοκρατικές εγγυήσεις* που να διασφαλίζουν τη νομιμότητα και την ορθότητα του αποκλεισμού πολιτικού κόμματος ή συνασπισμού από τις εκλογές. Ο *αυτεπάγγελτος έλεγχος* υποβοηθείται από τα υπομνήματα εκπροσωπούμενων κοινοβουλευτικά πολιτικών κομμάτων ή συνασπισμών, στα οποία περιέχονται τα στοιχεία τεκμηρίωσης, και του ελεγχόμενου με τις απόψεις του. Ωστόσο, δεν θεωρούνται *επαρκή* και πάντως *ικανά* από μόνα τους για να εγγυηθούν, αιτιολογημένα και στέρεα, τη νομιμότητα και εντέλει τη συνταγματικότητα της μη ανακήρυξης συνδυασμών. Αυτονόητη δικαιοκρατική εγγύηση συνιστά η οργάνωση διαδικασίας ελέγχου και σε *δεύτερο βαθμό* της απόφασης του Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου. Πρόκειται για διακριτή φάση κάθε διοικητικής διαδικασίας, η οποία επιβάλλεται γενικώς αλλά και συνεπεία της επιλογής του κοινού νομοθέτη να εδράσει τον αποκλεισμό, προφανώς επειδή υπό τις επικρατούσες συνθήκες δεν θα μπορούσε να πράξει διαφορετικά, σε *οριστική* καταδικαστική απόφαση, αγνοώντας το *τεκμήριο αθωότητας*.
- 73 Οι *ασφυκτικές προθεσμίες* εντός των οποίων εξελίσσονται και ολοκληρώνονται οι *προπαρασκευαστικές πράξεις* της εκλογής, δεν επιτρέπουν την προσφυγή από το πλητόμενο πολιτικό κόμμα ή συνασπισμό για τον έλεγχο σε *δεύτερο βαθμό* της απόφασης μη ανακήρυξης πριν από τη διεξαγωγή της ψηφοφορίας. Άλλως, θα ετίθετο σε ευθεία αμφισβήτηση το συνταγματικό χρονοδιάγραμμα προσφυγής στη λαϊκή ετυμηγορία. Η ανάθεση της διακρίβωσης της συνδρομής των προϋποθέσεων κατάρτισης συνδυασμών στην Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, προτάθηκε μάλιστα να αποφασίζει σε πρώτο και τελευταίο βαθμό¹²⁹, πρέπει να αποκλειστεί για *χρονικούς λόγους*, αλλά και επειδή

¹²⁹ Βλ. Ε. Βενιζέλο, *Από τη φοβική, στη μαχόμενη δημοκρατία*, Η Καθημερινή 22.01.2023, σελ. 9.

ανάγεται στην άσκηση *διοικητικής φύσης* αρμοδιοτήτων. Άλλωστε, οι πράξεις των δικαστικών αρχών, όταν εντοπίζονται σε τέτοια καθήκοντα, δεν μπορεί να ελεγχθούν στο πλαίσιο ακυρωτικής δίκης ούτε και εμμέσως, επ' ευκαιρία της προσβολής πράξεων διοικητικών αρχών που ερείδονται σε αυτές¹³⁰.

Απομένει λοιπόν ο έλεγχος *μετεκλογικά*. Εν προκειμένω, πρέπει να εξεταστεί εάν η μη ανακήρυξη συνδυασμών, επειδή δεν συντρέχουν οι νομοθετικά καθορισμένες προϋποθέσεις κατάρτισής τους, μπορεί να προσβληθεί παραδεικτώως ενώπιον του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου¹³¹. Στον εκτελεστικό νόμο προβλέπεται ότι η ένσταση ασκείται με αίτηση για τους αναφερόμενους στο άρθρο 58 Σ. λόγους¹³². Εξάλλου, ως προσβαλλόμενη πράξη ορίζεται η απόφαση *ανακήρυξης των βουλευτών και των αναπληρωματικών* τους¹³³. Συνεπώς, για να επιληφθεί το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο δεν αρκεί να γίνει δεκτό ότι η μη ανακήρυξη συνδυασμών μπορεί ερμηνευτικά να θεωρηθεί *εκλογική παράβαση σχετική με την ενέργεια των εκλογών*, τούτο είναι μάλλον απλό, και συνιστά λόγο για την υποβολή ένστασης. Πρέπει επιπλέον να αναγνωρισθεί ως *προσβαλλόμενη πράξη* η απόφαση του Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου, όταν δεν ανακηρύσσει συνδυασμούς.

Αμφότερα τα ζητήματα έχουν απασχολήσει τη νομολογία του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου. Αν και η επίδικη διαφορά στην απόφαση 48/1989 εντοπίστηκε στις Ευρωπαϊκές εκλογές, αποφάνθηκε ότι η ανακήρυξη των υποψηφίων βουλευτών, όχι όμως και η *μη ανακήρυξη* συνδυασμών, ανάγεται στην *προδικασία* της εκλογής και μπορεί να προσβληθεί με ένσταση από το θιγόμενο¹³⁴. Ωστόσο σε νεότερη, τη 10/2000, απόφασή του η υποβληθείσα ένσταση, και πάλι κατά της πράξης με την οποία ανακηρύχθηκαν οι δηλωθέντες συνδυασμοί σε όλη την Επικράτεια, απορρίφθηκε ως *απαράδεκτη*,

¹³⁰ Όπως γίνεται δεκτό στην πάγια νομολογία, βλ., αντί πολλών, τις αποφάσεις 2172/1990 2423/1992, 3668/1996 και 2190/2001 του Συμβουλίου της Επικρατείας.

¹³¹ Η ανακήρυξη των υποψηφίων λάμβανε χώρα κατά τόπους, στα οικεία Πρωτοδικεία, και είχε κριθεί ότι αποτελεί αναγκαία προπαρασκευαστική πράξη της εκλογής, βλ. την απόφαση 52/1985 του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου. Η ταυτότητα του νομικού και του πραγματικού λόγου, επιβάλλουν, παρά τη σιωπή της νομολογίας να γίνει δεκτό ότι τέτοια πρέπει να θεωρείται και η ανακήρυξη από τον Άρειο Πάγο των εκλογικών συνδυασμών. Εξάλλου, το Εκλογοδικείο δεχόταν παγίως ότι στην αρμοδιότητά του υπάγεται η κρίση των κατά την ανακήρυξη των υποψηφίων και των συνδυασμών τυπικών παραλείψεων. Βλ., αντί άλλων, την απόφασή του 25/1964 [σε: Αθ. Ράικο, *Δικονομικών Εκλογικών Δίκαιον*, ό.π., σελ. 102 επ. και τις εκεί νομολογιακές αναφορές].

¹³² Άρθρο 24 του ν. 345/1976 (Α΄ 141).

¹³³ Άρθρο 25 παρ. 1 του ν. 345/1976.

¹³⁴ Δημοσιευμένη σε Διδικ 4/1990, σελ. 663 επ.

επειδή κρίθηκε ότι η ανακήρυξή τους δεν υπόκειται σε *αυτοτελή προσβολή*¹³⁵. Τέλος, στην απόφασή του 213/2004, το Δ΄ Τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας, κρίνοντας σε Συμβούλιο, δέχθηκε γενικόλογα ότι η απόφαση του τότε Α΄ Πολιτικού Τμήματος του Αρείου Πάγου να μην ανακηρύξει ως υποψήφια μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου όσους στις υπεύθυνες δηλώσεις τους δεν γινόταν μνεία της μη συνδρομής στο πρόσωπό τους κωλύματος εκλογιμότητας μπορεί να ελεγχθεί δικαστικά από το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο. Ενόψει των παραπάνω, η *ρητή κατοχύρωση* στον ν. 345/1976 και της αρμοδιότητάς του να επιλαμβάνεται για να κρίνει τις αποφάσεις επί των προπαρασκευαστικών πράξεων της εκλογής, όπως είναι η μη ανακήρυξη συνδυασμών, πρέπει να θεωρείται αναγκαία. Σε κάθε περίπτωση, με την αποδοχή σχετικής ένστασης, κατά την ορθότερη άποψη, θα διατάσσεται και η *επανάληψη της ψηφοφορίας* σε όλη τη χώρα¹³⁶. Δηλαδή, η διεξαγωγή νέων εκλογών με τη συμμετοχή και του αποκλεισθέντος πολιτικού κόμματος!

5. Η εφαρμογή της νέας διάταξης στις εκλογικές αναμετρήσεις του 2023

- 76 Οι νομοθετικές επιλογές της περασμένης Άνοιξης υπήρξαν κατά νομική και πραγματική ακριβολογία «φωτογραφικές». Δηλωμένο σκοπό τους είχαν να αποκλείσουν από τις γενικές βουλευτικές εκλογές νεοπαγές πολιτικό κόμμα. Επικράτησε πολιτικά να

¹³⁵ Δημοσιευμένη σε ΔιΔικ 5/2001, σελ. 776 επ. Σχετικές είναι και οι αποφάσεις 9/1991 [σε: Αθ. Ράικο, Δ΄ Συμπλήρωμα, ό.π., (σημ. 91), σελ. 24], 4/1995 [ΕΔΔΔΔ 2/1996, σελ. 263 επ.], 13 [ΕΔΔΔΔ 3/1998, σελ. 539 επ.], 14, 28, 30, 33, 35, 36, 43, 47 50, 51, 52, 55, 56, 57, 60, 62, 71, 84, 85 και 86/1997 [σε: Αθ. Ράικο, Στ΄ Συμπλήρωμα, ό.π., (σημ. 91), σελ. 45 επ.] και 3, 7, 9, 12, 14 [ΕΔΔΔΔ 2003, σελ. 117 επ.], 15 [ΕΔΔΔΔ 1/2003, σελ. 119 επ.], 16 [ΕΔΔΔΔ 1/2003, σελ. 124 επ.], 17 [ΕΔΔΔΔ 1/2003, σελ. 125 επ.], 18, 20 [ΕΔΔΔΔ 1/2003, σελ. 128 επ.], 22, 24 [ΕΔΔΔΔ 2/2003, σελ. 290 επ.], 27 [ΕΔΔΔΔ 3/2003, σελ. 290 επ.], 42 [ΕΔΔΔΔ 3/2003, σελ. 40 επ.] και 45/2000 [ΕΔΔΔΔ 3/2003, σελ. 543 επ.] που έκριναν ότι απαραδέκτως προσβάλλονται αυτοτελώς η απόφαση του Πρωτοδικείου, με την οποία ανακηρύσσονται οι υποψήφιοι, ή του Αρείου Πάγου, με την οποία ανακηρύσσονται οι συνδυασμοί, επειδή ενσωματώνονται στην απόφαση ανακήρυξης των βουλευτών. Για τον ίδιο, κατά βάση, λόγο το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο στην απόφασή του 29/2010 έκρινε ότι το τότε Α΄ Τμήμα του Αρείου Πάγου, όταν τέμνει διαφωνία με αφορμή την εκλογική δήλωση ως προς τον δικαιούχο του ονόματος και του εμβλήματος πολιτικού κόμματος ή την ιδιότητα μέλους της Διοικούσας Επιτροπής του, ασκεί διοικητικής φύσης αρμοδιότητα, η απόφασή του παύει να ισχύει μετά την ολοκλήρωση της εκλογικής διαδικασίας και ως προπαρασκευαστική πράξη της εκλογής δεν υπόκειται σε αυτοτελή προσβολή, αλλά συγχωνεύεται, όπως και η ανακήρυξη των υποψηφίων, στην πράξη εξαγωγής του εκλογικού αποτελέσματος, η οποία δημιουργεί εκλογική διαφορά κατά το άρθρο 58 Σ.

¹³⁶ Όπως γίνεται δεκτό στην ισχύουσα νομοθεσία (άρθρο 32 παρ. 2 του ν. 345/1976), σε περίπτωση παράβασης του νόμου για τη διενέργεια της εκλογής, συνεπεία της οποίας γεννάται αμφιβολία αν το τελικό αποτέλεσμα της ψηφοφορίας ήθελε να είναι το ίδιο χωρίς το διαπιστωθέν ελάττωμα.

αποκαλείται «κόμμα Κασιδιάρη», επειδή ως επικεφαλής του φέρονταν έγκλειστος σε σωφρονιστικό κατάστημα και πρώην βουλευτής του Λαϊκού Συνδέσμου-Χρυσή Αυγή, ο οποίος είχε οριστικώς καταδικαστεί όπως και άλλα μέλη της ηγετικής του ομάδας για το αδίκημα της συμμετοχής και της διεύθυνσης εγκληματικής οργάνωσης. Οι νέες ρυθμίσεις εφαρμόστηκαν στις διαδοχικές εκλογικές αναμετρήσεις του Μαΐου και του Ιουνίου 2023.

A. Το «κόμμα Κασιδιάρη»

Το νεοπαγές πολιτικό κόμμα κατάρτισε και υπέβαλε συνδυασμούς προκειμένου να διεκδικήσει την προτίμηση του εκλογικού σώματος στις εθνικές εκλογές της 20^{ης} και της 21^{ης} Μαΐου 2023. Ωστόσο, η Ολομέλεια του Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου στην απόφαση 8/2023 το απέκλεισε και δεν επέτρεψε τη συμμετοχή του. Εξετάζοντας τη συνδρομή των νομοθετημένων προϋποθέσεων, παραθέτει αναλυτικά και κατά το μέρος που το αφορούν με αφετηρία το 2008 πραγματικά περιστατικά, γεγονότα και δηλώσεις, προκειμένου να στοιχειοθετηθεί η «*διαρκής εγκληματική δράση*», η «*απόλυτη περιφρόνηση και η απόρριψη του πολιτεύματος*», η «*αποστροφή από τις θεσμικές αρχές του Συντάγματος*», η «*ρητορική μίσους*» και η «*παρότρυνση και διέγερση άλλων πολιτών σε βαρύτατες εγκληματικές πράξεις ως μέσων επιβολής και πραγμάτωσης των στόχων, δια των οποίων επιδιώκεται η διασάλευση της δημόσιας τάξης και η υπονόμευση του κράτους δικαίου*». Ιδιαίτερη μνεία γίνεται επίσης σε αναρτήσεις στο διαδίκτυο, τις επικαλείται και τις υποβάλλει στα Παραρτήματα II και III του υπομνήματος της 29^{ης} Απριλίου 2023 η Νέα Δημοκρατία, από τις οποίες αναδεικνύεται η σχέση του έγκλειστου πρώην βουλευτή με το νεοπαγές πολιτικό κόμμα και υποψηφίων του με το Λαϊκό Σύνδεσμο-Χρυσή Αυγή.

Εξάλλου, με αναφορά σε αναρτήσεις και δηλώσεις του τελευταίου γίνεται δεκτό ότι είναι ο ιδρυτής, ο πραγματικός ηγέτης και εκείνος που ασκούσε την προεκλογική εκστρατεία του Εθνικού Κόμματος-ΕΛΛΗΝΕΣ από την ίδρυσή του, ακόμη και όταν φέρονταν άλλοι ως τέτοιοι¹³⁷. Η Ολομέλεια του Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου ερεύνησε επίσης αν η οργάνωση και η δράση του «*εξυπηρετεί, πράγματι και όχι κατ' επίφαση, υπό το κέλυφος της νομιμοφάνειας, την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος*». Δηλαδή, τη δημοκρατική ρήτρα ως συνταγματικού καθορισμού του δικαιώματος πολιτικής συσσωμάτωσης και αναγκαία προϋπόθεση για την κατάρτιση εκλογικών συνδυασμών¹³⁸. Πέραν της οριστικής ποινικής

¹³⁷ Βλ. τις σελ. 62 επ. της απόφασης.

¹³⁸ Βλ. τις σελ. 81 επ. της απόφασης.

καταδίκης του έγκλειστου πρώην βουλευτή, συνεκτιμήθηκαν κατά καιρούς ενέργειες και δηλώσεις του με τις οποίες «εξέφραζε τις αρχές και τις θέσεις του κόμματος αυτού, καθόριζε τον τρόπο δράσης του, συγκέντρωνε και καθοδηγούσε τα υπ' αυτού επιλεγέντα στελέχη, ανέθετε αρμοδιότητες και όριζε υποψηφίους, μεθόδευε και υλοποιούσε την εκάστοτε ευνοϊκή γι' αυτόν πρακτική δράσης, όπως αυτή της φαινομένης αλλαγής ηγεσίας, χωρίς να προκύπτει παντάπασιν διαφανής λειτουργία καταστατικών οργάνων, δεδομένου ότι ένα πολιτικό κόμμα δεν είναι απλώς ελεύθερη ένωση προσώπων, αλλά και συνταγματικό υποκείμενο».

79 Με την επίκληση, ενδεικτική όπως αναγράφεται, γεγονότων και δηλώσεων στην περίοδο που ο έγκλειστος υπήρξε διευθυντικό στέλεχος του πολιτικού κόμματος-εγκληματική οργάνωση, αναγνωρίζεται ότι το Εθνικό Κόμμα-ΕΛΛΗΝΕΣ «παροτρύνει στην άσκηση βίας, προωθεί μια πολιτική που δεν σέβεται τη δημοκρατία και στοχεύει στην αποδυνάμωση και κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος και των θεσμών του κράτους δικαίου, ιδίως με τη χρήση βίας ή και τη δικαιολόγηση αυτής, την προώθηση ολοκληρωτικών ιδεολογιών, τη διάδοση ρατσιστικών και μισαλλόδοξων ιδεών και ξενοφοβίας, την επιδοκιμασία εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, το μίσος προσώπων και ομάδων, ενέργειες και διακηρύξεις που απειλούν την ειρηνική συμβίωση των κοινωνικών ομάδων στη χώρα»¹³⁹. Η υποψηφιότητα του οριστικώς καταδικασθέντος για την τέλεση των αδικημάτων του άρθρου 187 ΠΚ και μέλους της ηγετικής ομάδας του Λαϊκού Συνδέσμου-Χρυσή Αυγή, δηλαδή η μη συνδρομή της τρίτης κατά σειρά και νέας προϋπόθεσης για την κατάρτιση εκλογικών συνδυασμών, αρκούσε καθαυτή για να αποκλειστεί το νεοπαγές πολιτικό κόμμα από τη διεκδίκηση της προτίμησης του εκλογικού σώματος στην αναμέτρηση της 20^{ης}-21^{ης} Μαΐου 2023.

80 Ωστόσο, η πλειοψηφία της Ολομέλειας του Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου στην απόφασή της 8/2023 έκρινε επίσης τη δεύτερη προϋπόθεση κατά το μέρος της που καταλαμβάνει την πραγματική ηγεσία και δέχθηκε ότι ο έγκλειστος, πρώην βουλευτής, ασκούσε την πραγματική του ηγεσία. Δηλαδή, ότι είχε προεξοφληθεί στο σύνολο σχεδόν του ημερήσιου και του περιοδικού Τύπου. Γι' αυτό το νεοπαγές πολιτικό κόμμα αποστερήθηκε του δικαιώματος κατάρτισης συνδυασμών. Έτσι και τουλάχιστον εωσότου καταστεί αμετάκλητη η ποινική καταδίκη για το αδίκημα της ένταξης και της

¹³⁹ Η πλειονότητα των διαπιστώσεων συνθέτουν την περιπτώσιολογία της οργάνωσης και της δράσης πολιτικών κομμάτων που δεν εξυπηρετεί την ελεύθερη λειτουργία του πολιτεύματος στο μόνο άρθρο της πρότασης νόμου «Για την προστασία της ελεύθερης λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος στις εκλογές» που επεξεργάστηκε ο Συνασπισμός της Ριζοσπαστικής Αριστεράς-Προοδευτική Συμμαχία και κατατέθηκε .

διεύθυνσης εγκληματικής οργάνωσης, η τύχη οποιασδήποτε απόπειρας στο μέλλον να διεκδικήσει την προτίμηση του εκλογικού σώματος με συνδυασμούς του προδιαγραφόνταν δεσμευτικά. Ακόμη και αν ο φερόμενος επικεφαλής του έπαυε στο μέλλον να έχει οποιοδήποτε δεσμό με το κόμμα, υπό το ίδιο ή/και άλλο όνομα, πιθανολογείται ότι δεν θα του επιτραπεί η συμμετοχή στις γενικές βουλευτικές εκλογές.

B. Ο συνασπισμός ανεξαρτήτων υποψηφίων

Αποκλεισμένων των συνδυασμών υποψηφίων πολιτικού κόμματος ή συνασπισμού περισσότερων συνεργαζόμενων, για τη συμμετοχή στις εκλογές της 24^{ης}-25^{ης} Ιουνίου 2023 απένεμε στο νεοπαγές πολιτικό κόμμα η επιλογή του «συνασπισμού» ή, όπως ορθά και με νομική ακρίβεια αναφέρεται παγίως στη νομοθεσία για την εκλογή βουλευτών, του *συνδυασμού ανεξαρτήτων υποψηφίων*. Πρόκειται για μορφή εκλογικής συσσωμάτωσης, με την οποία διεκδικείται η προτίμηση των ενεργών πολιτών σε μια βασική εκλογική περιφέρεια. Ωστόσο, η συγκέντρωση από αυτόν εγκύρων ψηφοδελτίων στο ποσοστό του καθορισμένου κατωφλίου, προκειμένου να εξασφαλίσει την κοινοβουλευτική του εκπροσώπηση αποδεικνύεται στην πράξη αδύνατη. Ο συνδυασμός ανεξαρτήτων υποψηφίων δικαιούται, δεν υποχρεούται, να επιδώσει, όπως οι συνδυασμοί πολιτικού κόμματος και συνασπισμών περισσότερων συνεργαζόμενων, δήλωση με το όνομα και το έμβλημά του στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου.

Στην απόφαση 95/2023¹⁴⁰ της Ολομέλειας του Α1 Τμήματός του, αναφέρεται ότι την 2^η Ιουνίου 2023 «ο *συνδυασμός ανεξάρτητων συνεργαζόμενων υποψηφίων*», ενόψει της προσφυγής στη λαϊκή ετυμηγορία την 24^η και την 25^η Ιουνίου, δήλωσε την επωνυμία "ΕΛΛΗΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ"¹⁴¹. Τη δήλωση υπογράφουν οι είκοσι οκτώ (28) υποψήφιοί του καθένας σε μία από ισάριθμες βασικές εκλογικές περιφέρειες της χώρας. Περιλαμβάνονταν ο *φερόμενος ως πραγματικός ηγέτης* του πολιτικού κόμματος Εθνικό Κόμμα ΕΛΛΗΝΕΣ, υποψήφιοί του, η απόφαση τους χαρακτηρίζει ως σημαίνοντα «αξιόλογα» στελέχη του, στους καταρτισθέντες συνδυασμούς του τον περασμένο Μάιο και στελέχη του Λαϊκού Συνδέσμου-Χρυσή Αυγή, υποψήφιοι βουλευτές του στις γενικές βουλευτικές εκλογές του 2015 και του 2019, στις Ευρωπαϊκές εκλογές του 2019 και σε ψηφοδέλτια των αυτοδιοικητικών εκλογών της ίδιας χρονιάς. Στο σύνολό τους τα παραπάνω αποδεικνύονται, όπως αναφέρεται στην απόφαση, «*από επανειλημμένες αναρτήσεις και δηλώσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, βίντεο και συνεντεύξεις αναρτημένες τους στο διαδίκτυο που επαναλαμβάνονται μέχρι*

¹⁴⁰ Το κείμενο της απόφασης είναι αναρτημένο στο [link](#)/Βουλευτικές εκλογές της 25^{ης} Ιουνίου 2023.

¹⁴¹ Βλ. τις σελ. 63 επ. της απόφασης.

και σήμερα και διακινούνται μέσω της επίσημης ιστοσελίδας και των επίσημων μέσων κοινωνικής δικτύωσης» του νεοπαγούς πολιτικού κόμματος.

- 83 Η Ολομέλεια του Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου δεν επέτρεψε τη συμμετοχή τους στις εκλογές, επειδή έκρινε ότι δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις ανακήρυξης. Οκτώ (8) από τα μέλη της έκριναν ότι η εκλογική συσσωμάτωση με τη μορφή του συνδυασμού ανεξάρτητων υποψηφίων δεν αποτελεί συνεργασία τους, στο πλαίσιο της οποίας καθένας διατηρεί την αυτονομία και την αυτοτέλειά του από κομματικές δομές και εξαρτήσεις που ασκούν το δικαίωμα του εκλέγεσθαι στα πλαίσια ευκαιριακής και μερικής σύμπτωσης ορισμένων πολιτικών και κοινωνικών αντιλήψεων εκτός οργανωτικής δομής ενός κόμματος. Αντιθέτως, έγινε δεκτό ότι προέρχονται και ανήκουν σε συγκεκριμένα πολιτικά κόμματα, εμφανώς καθοδηγούνται από τον έγκλειστο πρώην βουλευτή, ο κεντρικός και προσδιοριστικός πυρήνας της ονομασίας του οποίου ταυτίζεται με εκείνον του δηλωθέντος συνδυασμού και, γι' αυτό, στοιχειοθετείται «καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος των Ελλήνων πολιτών να καταρτίζουν τέτοιους συνδυασμούς (ανεξαρτήτων) προς συμμετοχή στις βουλευτικές εκλογές... και αποσκοπεί αποκλειστικά στην καταστρατήγηση των περιορισμών που τάσσονται για τη συμμετοχή σε αυτές» στην παρ. 1 του άρθρου 32 του π.δ. 26/2012, όπως ισχύει. Έτσι, καταλήγει ότι ο συνδυασμός ανεξαρτήτων υποψηφίων «αποτελεί μανδύα υπό τον οποίο υποκρύπτεται το πολιτικό κόμμα Εθνικό Κόμμα ΕΛΛΗΝΕΣ... και δι' αυτής της μεθοδεύσεως δολίως και κατά κατάχρηση του συνταγματικώς κατοχυρωμένου δικαιώματος του εκλέγεσθαι διά του προβλεπόμενου συνασπισμού ανεξαρτήτων επιχειρείται η συμμετοχή στις εκλογές του αποκλεισθέντος κομματικού σχηματισμού, σκοπό να καταστρατηγηθούν οι περιορισμοί εκλογιμότητας και να παρακαμφθεί ο έλεγχος της συνδρομής των τεθεισών προϋποθέσεων συμμετοχής στις εκλογές»¹⁴².

¹⁴² Ταυτόσημη στην κατάληξή της, αλλά υπό διακριτή θεμελίωση, υπήρξε η γνώμη ενός μέλους της σύνθεσης, του Αρεοπαγίτη Στ.-Σπ. Πανταζόπουλου. Δέχθηκε ότι από τις περιστάσεις, όπως παρατέθηκαν στην ελάσσονα πρόταση της απόφασης, προκύπτει «κατά αντικειμενική κρίση, δίχως να ενδιαφέρει νομικώς η καλή ή η κακή πίστη των αποτελούντων τον ως άνω συνασπισμό ότι η επιλογή του ως συγκεκριμένου πολιτικού σχηματισμού δεν έγινε ελευθέρως προς άσκηση του δικαιώματος της προστασίας τα προσωπικότητας των υποψηφίων μελών του κατ' εφαρμογή του άρθρου 5 παρ. 1 του Συντάγματος για τη συμμετοχή του στην εκλογική διαδικασία προς επιρροή του εκλογικού φρονήματος των Ελλήνων πολιτών και για τη διαμόρφωση της πολιτικής κατεύθυνσης της χώρας, αλλά με πρόθεση καταστρατήγησης, κατ' εφαρμογή της γενικής δικαιοκίνης αρχής *fraus omnia corrumpit* (ο δόλος αποτελεί εξαίρεση όλων των κανόνων, ο δόλος αποδοκιμάζεται από το δίκαιο), του άρθρου 32 παρ. 1 εδ. β στ. β. και γ. του π.δ. 26/2012». Έτσι, δεν θεωρεί απαραίτητη «την επί πλέον κρίση ότι ο ως άνω σχηματισμός υποδηλώνει ή υποκρύπτει κόμμα και ότι, επομένως, εφαρμόζονται και γι' αυτόν οι περιορισμοί του ως άνω άρθρου, εν όψει του ότι ο αποκλεισμός αυτός είναι αυτόθροη συνέπεια της

84 Η δήλωση κατάρτισης συνδυασμού ανεξαρτήτων υποψηφίων με την επωνυμία ΕΛΛΗΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ έφερε αντιμέτωπη την Ολομέλεια του Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου με νέα νομική ύλη και διαφορετικό πραγματικό. Η σύνθεσή του και όσα ανάρτησε ή διακίνησε από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ο φερόμενος αρχηγός του νεοπαγούς πολιτικού κόμματος συνιστούσαν *αντικειμενική απόδειξη* της στενής σύνδεσης του τελευταίου με τη συγκεκριμένη μορφή εκλογικής συσσωμάτωσης αλλά και της σχέσης τους με τον Λαϊκό Σύνδεσμο-Χρυσή Αυγή. Τον αποκλεισμό του από τις εκλογές είχε και πάλι προεξοφλήσει σημαντική μερίδα του Τύπου. Τούτη όμως τη φορά δεν θα ετίθετο ειδικά το «γενετικό ζήτημα» της (σιωπηρής) επιφύλαξης υπέρ του νόμου κατά την άσκηση του δικαιώματος πολιτικής συσσωμάτωσης και την πραγμάτωση της δημοκρατικής ρήτρας, είχε άλλωστε ήδη κριθεί κατά πλειοψηφία. Εξάλλου, η Ολομέλεια μπορεί να αποφαινόνταν εντέλει για το ίδιο διακύβευμα, θα έκρινε όμως σε «νομοθετικό κενό». Η επιβεβαίωση της προδιαγεγραμμένης τύχης του συνδυασμού ανεξαρτήτων υποψηφίων την υποχρέωνε πάντως να διαμορφώσει νέα ερμηνευτική κατασκευή, αλλά η βάση της θα βρίσκονταν αναγκαστικά στα κεκτημένα της απόφασης 8/2023.

85 Η Ολομέλεια του Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου εκκινεί τον συλλογισμό της και τη μείζονα πρότασή του με αναφορά στη συνταγματική απαγόρευση της *καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος*¹⁴³. Αναγνωρίζει ότι ο σχετικός ορισμός καταλαμβάνει και τα πολιτικά (δικαιώματα), προσθέτει, επίσης ορθά, ότι φορείς του δικαιώματος του εκλέγεσθαι είναι τα πολιτικά κόμματα και οι συνασπισμοί ανεξαρτήτων υποψηφίων, δηλαδή μορφές ενώσεων που συμβάλλουν στη λειτουργία της δημοκρατίας, και προσδίδει στην αρχή *fraus omnia corrumpit* ευρύτερο του ποινικού δικαίου πεδίο εφαρμογής. Η επιδίωξη άλλου σκοπού από εκείνον που θέλησε να υπηρετήσει ο νομοθέτης με την προώθηση συγκεκριμένης ρύθμισης στοιχειοθετεί καταστρατήγηση υπό τη μορφή της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος. Ως τέτοια εκλαμβάνεται η *απόπειρα παράκαμψης* του αποκλεισμού από τις γενικές βουλευτικές εκλογές πολιτικού κόμματος που είχε κριθεί ότι δεν πληροί τις προϋποθέσεις κατάρτισης συνδυασμών με τη δήλωση συνδυασμού ανεξαρτήτων υποψηφίων. Πρόκειται όμως, όπως κρίθηκε, για ψευδε-

προαναφερθείσας καταστρατήγησης από τον σχηματισμό αυτό, με διαφορετική δε εκδοχή εντάσσεται ο ως άνω συνασπισμός στην ως άνω απαγορευτική διάταξη». Με τη γνώμη αυτή συντάχθηκε και ο Αρεοπαγίτης που είχε μειοψηφήσει στην απόφαση 8/2023, δεχόμενος την αντισυνταγματικότητα του αποκλεισμού, με την επισήμανση στην απόφαση 95/2023 ότι για το ζήτημα αποφάνθηκε η πλειοψηφία.

¹⁴³ Βλ. τις σελ. 21 επ. της απόφασης.

πίγραφο μορφή εκλογικής συσσωμάτωσης που αυτοαποκαλείται, κατ' επίφαση έτσι, υποκρύπτει πολιτικό κόμμα και υπό το μανδύα της το τελευταίο επιχειρεί να πετύχει τη συμμετοχή του στις εκλογές.

- 86 Ένδειξη αυτού θεωρείται το γεγονός ότι ο συνδυασμός ανεξαρτήτων υποψηφίων, αν και από τη φύση αποτελεί ευκαιριακή συμπόρευση, στερείται οργανωτικής δομής και εκτίθεται κατά κανόνα σε μία ή σε ελάχιστες βασικές εκλογικές περιφέρειες, διεκδικεί την προτίμηση του εκλογικού σώματος σε πολλές ή σε όλες τις βασικές εκλογικές περιφέρειες της χώρας, χωρίς να απαιτείται η κατάρτιση και συνδυασμού Επικρατείας. Με τη διευκρίνιση ότι η διακριβωση της απόπειρας καταστρατήγησης είναι πραγματικό ζήτημα, η Ολομέλεια του Α1 Τμήματος του Αρείου Πάγου σπεύδει να παραθέσει, έστω και ενδεικτικά, τα στοιχεία που αποδεικνύουν κατά την κρίση της το ψευδεπίγραφο της συγκεκριμένης μορφής εκλογικής συσσωμάτωσης. Αναφέρεται κατά σειρά στην ταύτιση του κεντρικού πυρήνα του ονόματος και των πολιτικών θέσεων ή και τα δράσης του συνδυασμού με εκείνα του αποκλεισθέντος πολιτικού κόμματος, στη στελέχωσή του με υποψηφίους ή μέλη του τελευταίου¹⁴⁴, στην εμφανή καθοδήγησή του από τον πραγματικό ηγέτη ή τον ιδρυτή και ενδεχομένως υποψήφιο του αποκλεισθέντος πολιτικού κόμματος.
- 87 Στο σύνολό τους συγκροτούν το πραγματικό του συνδυασμού με το όνομα ΕΛΛΗΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ. Έτσι, από τις «φωτογραφικές» ρυθμίσεις και τους ατομικούς ορισμούς του νόμου που κρίθηκαν συνταγματικοί θα φθάσουμε στα «ατομικά στοιχεία» για να καλυφθεί το πραγματικό νομοθετικό κενό και να επιτευχθεί ο αποκλεισμός από τις εκλογές. Είναι βέβαιο ότι ίδια θα ήταν η κατάληξη, αν ο ελέγχων σχηματισμός περιοριζόταν στο απλό και αυτονόητο. Δεν νοείται συνδυασμός ανεξαρτήτων όταν *απαρτίζεται από ένα μόνον υποψήφιο* και διεκδικεί την *προτίμηση* του εκλογικού σώματος σε *περισσότερες της μίας βασικές εκλογικές περιφέρειες* της χώρας. Η διαπίστωση καθαυτή θα ήταν αρκετή για επέλθει η προεξοφλημένη έννομη συνέπεια. Οτιδήποτε επιπλέον ικανοποιεί επικοινωνιακές σκοπιμότητες υπηρετεί πολιτικές ανάγκες και αξιοποιεί ερμηνευτικές κατασκευές, που υποτάσσονται στην παντοδυναμία των κατευθυνόμενων εντυπώσεων.

VII. ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗΣ Η ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

1. Η ηλικία εκλογιμότητας

- 88 Το όριο πολιτικής ενηλικιότητας και η ηλικία εκλογιμότητας δεν μπορεί και δεν πρέπει

¹⁴⁴ Τα οποία είχαν υποβάλει, ενδεχομένως, και ισχυρισμούς για την αντισυνταγματικότητα των προϋποθέσεων κατάρτισης συνδυασμών και απορρίφθηκαν.

να συμπίπτουν. Μέλος του εκλογικού σώματος είναι όποιος διαθέτει τη βιολογική, δηλαδή την πνευματική και την εν γένει κοινωνική *ωριμότητα-ικανότητα* για να συμμετέχει υπεύθυνα στην άσκηση της κρατικής εξουσίας, εκλέγοντας μεταξύ άλλων τους εκπροσώπους του στα αντιπροσωπευτικά σώματα. Ο εκλόγιμος, αν και εκκινεί από την ίδια αφετηρία και τελεί υπό τις αυτές προδιαγραφές, έχει άλλες επιδιώξεις, διεκδικεί την εκλογή στη σύνθεσή τους και τη σύμπραξη στην άσκηση των αρμοδιοτήτων τους. Οι όροι ωριμότητας και ικανότητας που διασφαλίζουν καταρχήν την *υπεύθυνη πολιτική συμμετοχή* και, αντίστοιχα, την *αποτελεσματική εκπλήρωση* των καθηκόντων προβάλλουν αναμφίβολα περισσότερο απαιτητικοί. Η ηλικία εκλογιμότητας επιβάλλεται να είναι μεγαλύτερη εκείνης της πολιτικής ενηλικότητας. Και τούτο παρατηρείται στη χώρα μας ήδη από την περίοδο που αμφότερες κατοχυρώνονταν συνταγματικά.

Δεν θα υπάρξει διαφοροποίηση και όταν απέμεινε να ρυθμίζεται με διάταξη αυξημένης τυπικής ισχύος μόνον η εκλογιμότητα. Η ηλικία της, καθορισμένη στο εικοστό πέμπτο έτος, διατηρείται αμετάβλητη περισσότερο από έναν αιώνα, καθώς έχει εισαχθεί κατά πρώτον στο Σύνταγμα του 1911. Πρόκειται για τη μακροβιότερη, μάλλον, επιλογή του συνταγματικού νομοθέτη, η οποία πρέπει πάντως να αναγνωριστεί ως, τουλάχιστον, ξεπερασμένη. Η εξόχως μακρά χρονική απόσταση που μας χωρίζει από την καθιέρωσή της και οι εξελισσόμενες, με ραγδαίους μάλιστα ρυθμούς, κοινωνικοπολιτικές συνθήκες έχουν καταστήσει προ πολλού επιβεβλημένη την τροποποίηση της ηλικίας εκλογιμότητας. Η μείωσή της στο εικοστό πρώτο έτος, όπως είχε προταθεί στην τρίτη αναθεώρηση του Συντάγματος και ισχύει στην τοπική αυτοδιοίκηση, ενδεχομένως να θεωρηθεί δυσανάλογη. Ωστόσο, δεν αρκεί για να επιβιώνει στο σώμα του Καταστατικού Χάρτη ένα ιστορικό «απολίθωμα». Το νέο αναθεωρητικό εγχείρημα, το οποίο εξαγγέλθηκε ότι θα εκκινήσει στο τέλος του επόμενου έτους, ας μην αποδειχθεί μια ακόμη «χαμένη θεσμικά ευκαιρία».

2. Η πρόταση υποψηφίων στις Ευρωπαϊκές εκλογές

Σε αντίθεση με όσα ισχύουν παραδοσιακά στις γενικές βουλευτικές, η συμμετοχή σε αυτές λαμβάνει χώρα και με συνδυασμό ανεξαρτήτων ή μεμονωμένων υποψηφίων στις Ευρωπαϊκές εκλογές, ήδη από τον πρώτο οργανικό τους νόμο το 1981, οι υποψήφιοι προτείνονται αποκλειστικά από πολιτικό κόμμα ή συνασπισμό περισσότερων συνεργαζόμενων. Η νομοθετική επιλογή δεν συνιστά συμμόρφωση σε κανόνα του δικαίου, προφανώς του παράγωγου, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο απλώς επιβάλλει *ενισία*, δηλαδή την ίδια, αντιμετώπιση των πολιτών των κρατών μελών με τους γηγενείς. Προκρίθηκε, δίχως συγκεκριμένο και πάντως προφανή λόγο, από τον κοινό νομοθέτη και παραμένει αλώβητη επί τριάντα σχεδόν έτη.

- 91 Η συνταγματικότητα της αμφισβητήθηκε ενώπιον του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου. Στην εν γένει καθοδηγητική του απόφαση 10/1982¹⁴⁵ έγινε δεκτό ότι το καθιερούμενο νομοθετικά «μονοπώλιο» των πολιτικών κομμάτων και των συνασπισμών τους να προτείνουν υποψηφίους *δεν αντίκειται στο δικαίωμα συμμετοχής* στην πολιτική ζωή. Κρίθηκε ότι όποιος επιθυμεί να διεκδικήσει την εκλογή του στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν εμποδίζεται να το πράξει, καθώς διατηρεί ο ίδιος τη δυνατότητα να ιδρύσει πολιτικό κόμμα. Προς τούτο, αρκεί να υποβάλει, όπως ορίζονταν στην τότε ισχύουσα νομοθεσία¹⁴⁶, την ιδρυτική δήλωση με την αναφορά ότι οι αρχές του αντιτίθενται σε κάθε ενέργεια που αποσκοπεί στη βία κατάληψη της εξουσίας ή στην ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος¹⁴⁷.
- 92 Ωστόσο, η άσκηση του δικαιώματος πολιτικής συσσωμάτωσης δεν είναι υποχρεωτική, αφήνεται στην ελεύθερη αλλά διαμορφωμένη με πολιτικά ιδίως κριτήρια, και πάντως δεν επιβάλλεται, προκειμένου να πραγματοποιηθεί διακριτό πολιτικό δικαίωμα. Άλλωστε, η ίδρυση πολιτικού κόμματος δεν αποτελεί πλέον υπόθεση ενός. Ως δικαίωμα ομαδικής (συλλογικής) δράσης απαιτεί τη σύμπραξη τουλάχιστον διακοσίων (200) ενεργών πολιτών¹⁴⁸. Τέλος, σύμφυτη με το δικαίωμα του εκλέγεσθαι, αποτελώντας διακριτή έκφασή του, είναι η ευχέρεια των φορέων του να επιλέγουν το μέσο, εναλλακτικά και με μεγαλύτερη ακρίβεια τον τρόπο, που θα το ασκήσουν. Ακόμη και αν αποδεικνύονται στην πράξη απαγορευτικές για τη συγκέντρωση του εκλογικού κατωφλίου και εντέλει την εκλογή στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, οι υποψήφιοι πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να διεκδικήσουν την προτίμηση του εκλογικού σώματος και με συνδυασμό ανεξαρτήτων ή ως μεμονωμένοι.

3. Συνασπισμός συνεργαζόμενων πολιτικών κομμάτων και πολιτική κίνηση

- 93 Στις Ευρωπαϊκές εκλογές μπορεί να συμμετέχουν σε συνασπισμό συνεργαζόμενων πολιτικών κομμάτων και *πολιτικές κινήσεις*¹⁴⁹. Πρόκειται για μορφές πολιτικής συσσωμάτωσης που διακρίνονται μεταξύ σαφώς. Το πολιτικό κόμμα αποτελεί ρητά κατοχυρωμένη στο Σύνταγμα ένωση προσώπων, οργανώνεται και δρα κατά τρόπο που

¹⁴⁵ Βλ. παραπάνω τη σημ. 85.

¹⁴⁶ Ν.Δ. 59/1974 (Α΄ 259).

¹⁴⁷ Άρθρο 1 παρ. 2.

¹⁴⁸ Τόσοι υπογράφουν το καταστατικό και την ιδρυτική διακήρυξη που κατατίθενται, μαζί με την ιδρυτική δήλωση, στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου πριν την ανάληψη οποιασδήποτε δραστηριότητας από πολιτικό κόμμα [άρθρο 29 παρ. 1 και 2 του ν. 3023/2002 (Α΄ 146)].

¹⁴⁹ Άρθρο 3 παρ. 1 εδάφ. α΄ πρότ. 2 του ν. 4255/2014.

υπηρετεί την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος και εκπληρώνει συνταγματική αποστολή (άρθρο 29 παρ. 1 εδάφ. α΄ Σ.). Αντιθέτως, η πολιτική κίνηση είναι νομικό πρόσωπο του αστικού δικαίου, η συνταγματική της αναφορά εντοπίζεται ερμηνευτικά στο *γενικό δικαίωμα συσσωμάτωσης* (άρθρο 12 Σ.), η οργάνωση και η δράση της διέπονται από νομοθετικά καθορισμένους κανόνες και ο σκοπός της μπορεί να είναι *και πολιτικός*, ουδέποτε όμως κερδοσκοπικός.

Η επιλογή του κοινού νομοθέτη να επιτρέψει τη συμμετοχή πολιτικών κινήσεων, οι οποίες δεν αποτελούν πολιτικό κόμμα, σε συνασπισμό περισσότερων συνεργαζόμενων είναι *καινοφανής*, προωθήθηκε εν αιθρία και δίχως να διευκρινιστεί τουλάχιστον ο *επιδιωκόμενος σκοπός*. Ανεξαρτήτως των λόγων που την επέβαλαν, προσδίδει στην έννοια του συνασπισμού σαφώς ευρύτερο εννοιολογικά και συστηματικά περιεχόμενο. Η κατοχύρωση και δεύτερης, πέραν των πολιτικών κομμάτων, συνιστώσας επιβάλλει τεχνικά την εννοιολογική επαναοριοθέτησή του (συνασπισμού), έστω και αν ο ορισμός καταστεί έτσι κατεξοχήν *περιγραφικός*. Εξάλλου, ο εντοπισμός της ρύθμισης αποκλειστικά στις Ευρωπαϊκές εκλογές, επειδή δεν υπαγορεύθηκε από κανόνα δικαίου, προφανώς του παράγωγου, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι αρκούντως *προβληματικός*. Ενόψει τούτου, θεωρείται συνταγματικά τουλάχιστον ορθότερο να αναγνωρισθεί η ίδια δυνατότητα σύμπραξης πολιτικής κίνησης και στις γενικές βουλευτικές εκλογές. Τέλος, ως συνιστώσα συνασπισμού πρέπει κατά το δυνατόν να αντιμετωπίζεται όπως και τα πολιτικά κόμματα που συμπράττουν σε αυτή τη μορφή πολιτικής συσσωμάτωσης¹⁵⁰.

¹⁵⁰ Η νομική φύση της πολιτικής κίνησης και η συνταγματική ρύθμιση δεν επιτρέπουν προφανώς την πλήρη εξομοίωσή της με το πολιτικό κόμμα. Συνεπεία της ρητής πρόβλεψης στην παρ. 2 του άρθρου 29 Σ. δεν επιτρέπεται να αναγορευθεί νομοθετικά η πολιτική κίνηση σε δικαιούχο της κρατικής χρηματοδότησης, όπως έγινε ορθά δεκτό στην απόφαση 1334/2016 του Δ΄ Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας. Ο κοινός νομοθέτης δεν κωλύεται και πάντως διατηρεί επιτρεπτά την ευχέρεια να την περιλάβει, όταν συμμετέχει σε εκλογικό συνασπισμό, στους συνδικαιούχους τουλάχιστον της εκλογικής χρηματοδότησης. Βλ. σχετικά, Θ. Ξηρό, *Η πολιτική κίνηση ως φορέας του δικαίου στην κρατική χρηματοδότηση*, constitutionalism.gr 22.12.2021.